

JOLANTA EPSZTEIN

Instytut Historii im. Tadeusza Manteuffla, PAN
ORCID: 0000-0001-5204-2972

Zarys biografii Mieczysława Fejgina, osobistego lekarza Bieruta

Zawód lekarza wśród społeczności żydowskiej cieszył się zawsze wysokim prestiżem, dlatego też wielu młodych Żydów podejmowało studia medyczne, a niektórzy z nich zyskali sławę. Stąd udział lekarzy pochodzenia żydowskiego w tworzeniu i rozwoju nowoczesnej medycyny był bez wątpienia znaczący. Jeden ze znakomitych lekarzy, Izrael Milejkowski, wyraził to przekonanie w słowach, z których przebija duma: „Geniusz nasz narodowy na polu wiedzy lekarskiej tkwi w świętych księgach naszej wiekowej tradycji, a w historii rozwoju współczesnej medycyny liczne piękne karty są przez nas zapisane”¹.

Pod koniec dwudziestolecia międzywojennego z racji swego pochodzenia Żydzi narażeni byli na szykany i prześladowania, a rodzący się antysemityzm potęgował represje. Konsekwencją i kulminacją był okres II wojny światowej. Mieczysław Fejgin, podobnie jak dwóch innych lekarzy pochodzenia żydowskiego, których biografiami się zainteresowałam: Zdzisław Askanas² i Jerzy Jakubowski³, należeli do tych, którym udało się przeżyć Zagładę. Warto postawić pytanie: czy wykonywany przez nich zawód pomógł im przetrwać lata wojny? Czy to, że byli lekarzami, a więc osobami rozpoznawalnymi i mającymi niewątpliwie większe znajomości wśród „aryjskich” znajomych ułatwiało przetrwanie, czy wręcz przeciwnie groziło „dekonspiracją”? Czy losy lekarzy różnią się w jakiś szczególny sposób od historii pozostałej ludności żydowskiej, usiłującej przetrwać czas wojny? Interesujące są także historie powojenne lekarzy pochodzenia żydowskiego. Jak odnaleźli się w nowej rzeczywistości? Mam nadzieję, że niniejszy artykuł ułatwi odpowiedzi na niektóre z tych pytań.

Osoba Mieczysława Fejgina jest kojarzona z dwiema informacjami: że był osobistym lekarzem Bolesława Bieruta oraz... bratem Anatola Fejgina. O ile pierwszy przekaz jest prawdziwy, gdyż od 1946 r. Bierut był pacjentem Fej-

¹ I. Milejkowski, *Ze Światowego Kongresu Lekarzy Żydów*, „Nasz Przegląd” 1936, nr 142.

² J. Epsztein, *Zdzisław Askanas (1910–1974) – materials for a physician’s biography*, „Studies into the History of Russia and Central-Eastern Europe” 2020, Special Issue, vol. 55, no 3, pp. 143–171.

³ *Eadem*, *Biografia lekarza-komunisty: Jerzy Jakubowski, twórca łódzkiej szkoły kardiologicznej*, „Rozprawy z Dziejów Oświaty” 2020, t. 57, s. 27–105.

gina, o tyle drugi jest błędny i został prawdopodobnie zapoczątkowany przez Andrzeja Paczkowskiego w książce *Trzy twarze Józefa Światły: przyczynek do historii komunizmu w Polsce*, twierdzeniem, że Anatol i Mieczysław byli rodzeństwem⁴. Ta błędna informacja została później powielona bez weryfikacji przez kolejnych historyków w pracach naukowych⁵, opracowaniach popularnonaukowych i podręcznikach⁶. Połączenie obu Fejginów fikcyjnymi więzami rodzinnymi doprowadziło także do mylenia obu osób. W jednej z publikacji Mieczysława nazwano dyrektorem X Departamentu Bezpieczeństwa Publicznego, a w innej jako rodziców Mieczysława podano imiona rodziców Anatola⁷. W rzeczywistości Anatola i Mieczysława Fejginów nie łączyły żadne więzy rodzinne. Warto też dodać, że dziad Anatola nazywał się Słucki i już jako osoba dorosła zmienił rodowe nazwisko na Fejgin⁸. To drobne zamieszanie związane z biografią Mieczysława Fejgina jeszcze nie jest zasadniczą przyczyną, dla której warto pochylić się nad jego życiorysem – istnieją inne ważniejsze powody. Był doskonałym lekarzem, ale także praktykiem i teoretykiem nauk medycznych, autorem licznych opracowań naukowych i artykułów o najnowszych dokonaniach medycyny światowej, a także nauczycielem wielu młodych adeptów medycyny, dbającym o szerzenie profilaktyki zdrowotnej. Życie Mieczysława Fejgina zasługuje też na uwagę historyka, gdyż może być przykładem losów wielu obywateli polskich pochodzenia żydowskiego podczas Zagłady. Nigdy nie będzie za dużo na ten temat świadectw i publikacji. Każda relacja dostarcza nowych faktów i szczegółów, które pozwalają lepiej zrozumieć dramat polskich Żydów podczas II wojny światowej.

Fejgin należał do tej nielicznej grupy, która przeżyła Holocaust, a po wojnie zdecydowała się pozostać w Polsce. W jego biografii widać wyraźny paradoks historii: w 1918 r. jako młody człowiek zgłasza się na ochotnika do wojska, uczestniczy w wojnie polsko-bolszewickiej, zostaje odznaczony za męstwo, podczas II wojny światowej w ZSRR zostaje przewodniczącym lokalnego od-

⁴ A. Paczkowski, *Trzy twarze Józefa Światły: przyczynek do historii komunizmu w Polsce*, Warszawa 2009, s. 151.

⁵ W. Bagiński, *O wywiadzie inaczej i polemicznie. Uwagi na temat pracy Zbigniewa Siemiątkowskiego „Wywiad a władza. Wywiad cywilny w systemie sprawowania władzy politycznej PRL”*, „Dzieje Najnowsze” 2010, nr 42, z. 3, s. 17. Autor recenzji krytykuje Siemiątkowskiego za błędy, które dostrzegł w jego publikacji, sam natomiast napisał, że Mieczysław był bratem Anatola; J. Topyło, *Departament X MBP w latach 1949–1954: geneza, struktura organizacyjna, metody pracy*, Warszawa 2006; A. Kwilecki, *Z Kwilicza rodem: wspomnienia i szkice*, Poznań 2012, s. 172.

⁶ <https://www.szkolnictwo.pl/szukaj,Anatol> [dostęp 31 III 2021 r.]. <https://pl.pregierz.narkive.com/Cuo2QCBF/jacek-topy-o-dossier-oprawcow-1-pu-kownik-anatol-fejgin-dyrektor-departamentu-x-mpb> [dostęp 31 III 2021 r.].

⁷ Z. Siemiątkowski, *Wywiad a władza. Wywiad cywilny w systemie sprawowania władzy politycznej PRL*, Warszawa 2009, s. 88; A. Kwilecki, *Z Kwilicza rodem...*, s. 172.

⁸ Relacja Piotra Fejgina (1946–2021), syna Anatola.

działu Związku Patriotów Polskich i agitatorem idei komunistycznej po to, by mieć szansę na powrót do Polski razem z synem. Jednocześnie postawił sobie granice nieprzekraczalne: w ZSRR nie przyjął paszportu sowieckiego, a po powrocie do kraju nie wstąpił do PPR ani PZPR. Jako lekarz dbał o etykę zawodu i podnoszenie kwalifikacji.

Rekonstrukcja biografii Fejgina wymagała dość obszernej kwerendy, gdyż dokumentacja na jego temat jest nieliczna i rozproszona. Szczególnie przydatne okazały się materiały przechowywane w zasobach Centralnego Archiwum Wojskowego w Rembertowie związane z pobytom Fejgina w wojsku, jego medyczną karierą zawodową i awansami⁹. Dokumenty dotyczące jego pobytu w ZSRR podczas wojny przechowywane są w Archiwum Akt Nowych¹⁰. Również w AAN znalazłam interesujące materiały składane przez lekarza w związku z jego habilitacją¹¹. Dokumentację powiązaną ze studiami Fejgina udało się pozyskać w Archiwum Uniwersytetu Warszawskiego. Tutaj także znajduje się teczka jego brata Leona Fejgina¹². Materiały związane z dzieciństwem i najbliższą rodziną mego bohatera przechowywane są w Archiwum Państwowym w Piotrkowie Trybunalskim i w Łodzi¹³. Ciekawe dane mieszczą się także w Archiwum Żydowskiego Instytutu Historycznego w Warszawie, w Wydziale Opieki Społecznej Centralnego Komitetu Żydów Polskich oraz w Wydziale Ewidencji i Statystyki CKŻP¹⁴. Również w Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Warszawie w kartotekach Ministerstwa Spraw Wewnętrznych są dokumenty, które mogłam wykorzystać w pracy¹⁵.

Bardzo dziękuję profesorowi Krzysztofowi Filipiakowi za pomoc w zredagowaniu fragmentów dotyczących zagadnień związanych z dziedziną dorobku naukowego Mieczysława Fejgina.

⁹ Wojskowe Biuro Historyczne – Centralne Archiwum Wojskowe w Rembertowie (dalej: WBH-CAW), 16675, Akta personalne Mieczysława Fejgina.

¹⁰ Archiwum Akt Nowych (dalej: AAN), 937, Związek Patriotów Polskich w ZSRR.

¹¹ AAN, 4197, Ministerstwo Szkolnictwa Wyższego w Warszawie.

¹² Archiwum Uniwersytetu Warszawskiego w Warszawie (dalej: AUW), 1149, Akta Mieczysława Fejgina.

¹³ Archiwum Państwowe w Piotrkowie Trybunalskim, 48/27/0/2.26/548, Księga ludności stałej wsi: Wola Krzysztoporska, Wygoda, Radziątków, Kacprów; Archiwum Państwowe w Łodzi, 39/221/0/4.12/24563, Akta miasta Łodzi, spis ludności Łodzi, k. 7.

¹⁴ Archiwum Żydowskiego Instytutu Historycznego w Warszawie (dalej: AŻIH), Centralny Komitet Żydów w Polsce (dalej: CKŻP), 303/V, j. 425, Wydział Ewidencji i Statystyki 1945–1950. Centralna Kartoteka Żydów w Polsce, k. 6133, 6135; AŻIH, 303/VIII, j. 162, Wydział Opieki Społecznej CKŻ, k. 19.

¹⁵ Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Warszawie (dalej: AIPN), 2460/1, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych w Warszawie [1944] 1954–1990, kartoteka funkcjonariuszy; *ibidem*, 2911/1, Kartoteka odtworzeniowa, k. 236; *ibidem*, 00231/230, t. 31, Kartoteka ogólnoinformacyjna, Sprawa obiektowa krypt. „Delta” dot[ycząca] kontaktów Poselstwa Izraela w Warszawie w [atach] 1968–1974.

Gimnazjum i studia

Nazwisko Mieczysława nie należało do szczególnie popularnych, choć sama forma matronimiczna – utworzenie nazwiska od imienia matki z dodaniem przyrostka dzierżawczego *-in* (słowiańskiego) lub *-s* (niemieckiego) – była dość częsta wśród Żydów europejskich¹⁶. W drugiej połowie XIX w. na terenie Królestwa Polskiego, a także ziem wschodnich dawnej Rzeczypospolitej, spotykamy osoby noszące to nazwisko¹⁷. Prawdopodobnie to przedstawiciele kilku rodzin, wśród nich także bezpośredni krewni bohatera artykułu.

Mieczysław Fejgin urodził się 24 czerwca 1894 r. we Włocławku w rodzinie mieszczańskiej. Jego ojciec Hirsz (1861–1936) urodził się w Słupi¹⁸, a jego rodzicami (dziadkami Mieczysława) byli Abram i Elia (*primo voto* Witte) z Boruchassów¹⁹. Matka – Małka z Librachów pochodziła z Gostynina, jej rodzicami byli Szymon i Cyria z Lottów²⁰.

¹⁶ Nazwiska żydowskie, tak jak i polskie, zaczęły się upowszechniać dopiero w XVIII w. Wcześniej wystarczały imiona i różnego rodzaju przydomki. Powszechne było stosowanie w mowie potocznej imienia własnego wraz z imieniem matki lub ojca w formie dzierżawczej, np. Josef Fajgles (Josef, syn Fajgli). W praktyce upowszechnienie się nazwisk żydowskich związane było z czynnikami politycznymi i rozpoczęło się wraz z dekretem cesarza austriackiego z lipca 1787 r., na podstawie którego Żydzi mieszkający na terenie Austrii zobowiązani zostali do przybrania nazwisk. Później podjęto tę akcję w zaborze pruskim. Istnieje kilka metod tworzenia nazwisk żydowskich: od wykonywanych zawodów, np. Kohen (Kon, Kagan, Kahane, Kohanim) – kapłan Świątyni Jerozolimskiej (i jego potomkowie); Lewi (Leviyim, Banilevi, Segal) – Israel (też Srulewicz) – Izraelita, nie kapłan. Nazwiska pochodzące od ról, np. Rabin lub Rabi; inne związane z synagogą, np. Melamed (nauczyciel), Sofer (pisarz, który przepisuje święte zwoje), Belfer (asystent nauczyciela); nazwiska pochodzące od hebrajskich określeń zawodów, np. Bałagula (woźnica), Tabach (kucharz), Chajat (krawiec), Rofe (lekarz). Jest wiele hebrajskich słów, wyrażań i określeń, które używane są jako nazwiska, np. Mazlow, Adonijam, Matowu, Teflin, Miszna, Sedaka, Aszkenazi, Tuwim, Teomim. Nazwiska mogą też być skróconą wersją imion ważnych osób: Maharam czyli M'oreinu H'a R'av M'eir (nasz nauczyciel). Powstawały też nazwiska od nazw geograficznych, np. Warszewer, zob. https://www.jhi.pl/psj/nazwiska_Zydow_polskich [dostęp 14 XI 2020 r.].

¹⁷ Na przykład w Warszawie ok. 1870 r. mieszkali: Zelman Fajgin, kupiec (ul. Nowy Zjazd 2621a) i Lewek Fegin, handlarz (ul. Nalewki 17). Zob. W. Dzierżanowski, *Przewodnik warszawski informacyjno-adresowy na rok 1870*, Warszawa 1870, s. 78, 80. W księgach meldunkowych Łodzi odnotowano zaś rodzinę Abrama Feigina (ur. w 1852 w Słonimie na Białorusi), pośrednika, syna Hersza, ożenionego z Michłą Gdańską, i ich dzieci: Elkę, Motla, Wolfa oraz Benjamina; Benjamin przeprowadził się później do Wilna, gdzie z Rachelą Edelman miał dwoje dzieci: Chanę i Hirsza. Również w Łodzi mieszkała Fanny Feigin z matką Leją, nauczycielką. Zob. Archiwum Państwowe w Łodzi, Akta miasta Łodzi, 39/221/0/4.12/24563, Spis ludności Łodzi, k. 4–7.

¹⁸ Słupia, wieś w powiecie piotrkowskim, obecnie województwo łódzkie, powiat bełchatowski, gmina Kluki.

¹⁹ W miejscowości Wiatka (obecnie Kirow) mieszkała część rodziny ojca Mieczysława. Zob. <https://www.geni.com/people/Jankel-Feigin/4965434003450080424> [dostęp 13 XI 2020 r.].

²⁰ Małka z Librachów, ur. 4 VII 1866 r. w Gostyninie, została zamordowana przez Niemców w 1943 r. Zob. WBH-CAW, 16675, Akta personalne Mieczysława Feigina, zeszyt ewidencyjny,

Nie udało się zebrać więcej informacji o rodzinie matki Mieczysława, natomiast rodzina ojca należała do raczej dobrze sytuowanych. Hirsz Fejgin był buchalterem w różnych zakładach przemysłowych. Folwark w Słupi, gdzie się urodził, był później własnością jego brata L. Fejgina (1881). Oprócz Słupi, do L. Fejgina należały: folwark w Słostowicach w gminie Kamięnsk, karczma w Kuźnicy Kaszewskiej, smolarnia w Smolarni i leśniczówka w Skaraczewie (gmina Kluki). Był również właścicielem karczmy w Sierosławiu w gminie Podolin²¹.

Rodzice Mieczysława kilkakrotnie zmieniali miejsce zamieszkania, zapewne wiązało się to z karierą zawodową ojca. W chwili urodzenia przyszłego lekarza rodzina przebywała we Włocławku²².

Wkrótce potem Fejginowie przenieśli się do Łodzi, w której Hirsz Fejgin pracował jako urzędnik bankowy²³. Możliwe, że w znalezieniu pracy pomogli mu krewni mieszkający w mieście²⁴, ale dość szybko ojciec Mieczysława zdecydował się na kolejną zmianę posady i przeprowadzkę do osady fabrycznej w Woli Krzysztoporskiej²⁵. Tam objął stanowisko głównego księgowego w ma-

---

k. 2; Archiwum Miejskie Piotrkowa Trybunalskiego, j. 10022018, Księga ludności stałej wsi Wola Krzysztoporska, Wygoda, Radziątków, Kacprów, s. 386.

²¹ J. Kukulski, *Przemiany na wsi powiatu piotrowskiego w latach 1793–1918*, Piotrków Trybunalski 2005, s. 322–323, 345, 347–348, 352.

²² Początki osiedlania Żydów we Włocławku związane są z utratą przez miasto, będące do drugiego rozbioru Polski w 1793 r. miastem biskupim, przywilejów zabraniających osadnictwa żydowskiego. Przychylna wobec Żydów polityka rosyjskiego zaborcy skutkowała awansem społecznym i dobrą pozycją ekonomiczną tej narodowości. Rozporządzenie wydane w 1823 r. przez Józefa Zajączka, pełniącego funkcję namiestnika Królestwa Polskiego (25 XII–28 VII 1826 r.), uchylało obowiązujące do tej pory prawo i rozpoczęło masowe zasiedlanie Włocławka przez Żydów, trwające aż do 1939 r. Elitę finansową Żydów stanowili kupcy handlujący zbożem. W drugiej połowie XIX w. Żydzi przyczynili się również do rozwoju wielkiego przemysłu Włocławka. W 1873 r. Bernard Boas, Dawid Czamański, Zygmunt Kuhfeld i Izidor Szrejer uruchomili produkcję fajansu. Jednak większość Żydów była uboższa i parała się drobnym handlem. Byli wśród nich domokrażcy, komiwojażerowie, komisjonerzy (przedstawiciele i kredytodawcy prowincjonalnych firm), szpiliterowie (przywożący z miasta do miasta niewielkie przesyłki). Według danych z 1872 r. Włocławek zamieszkiwały 2402 osoby pochodzenia żydowskiego, w 1880 r. – 2628, by w 1905 r. osiągnąć liczbę 6078 osób. W roku 1890, a więc na 4 lata przed urodzeniem Mieczysława, liczba ludności żydowskiej w mieście wynosiła 3623. Zob. W. Stankowski, *Z problematyki mniejszości narodowych we Włocławku w XIX i XX wieku* [w:] *Stolica i region. Włocławek i jego dzieje na tle przemian Kujaw i ziemi dobrzyńskiej. Materiały z sesji naukowej (9–10 maja 1994 roku)*, red. O. Krut-Horonziak, L. Kajzer, Włocławek 1995, s. 231; *Atlas historyczny miast polskich. Kujawy*, t. 2, z. 4, Włocławek 2016, s. 28. Witold Stankowski podaje, że na początku XX w. Żydzi włocławscy stanowili 27 proc. mieszkańców; *idem*, *Z problematyki mniejszości...*, s. 235, 238; T. Dziki, *W czasach zaborów (1793–1918)* [w:] *Monografia powiatu włocławskiego*, red. K. Mikulski, T. Dziki, Włocławek 2018, s. 205–206.

²³ WBH-CAW, 16675, Akta personalne Mieczysława Fejgina, Życiorys, k. 15.

²⁴ Rodzina Abrama Fejgina zob. przyp. 15.

²⁵ Wola Krzysztoporska (Krysztopolska) należała do rodu Krzysztoporskich (Christoporscy, Krystoporscy, Krzysztoporscy), który w XV w. osiedlił się na ziemi sieradzkiej. Najślynniejszy

jątku należącym do rodziny Szpilfoglów, właścicieli zakładów przemysłowych²⁶. Jeszcze w czasie pobytu Fejginów w Łodzi przyszedł na świat ich drugi syn, Leon Maksymilian²⁷. Synowie Hirsza bawili się z młodymi mieszkańcami pałacu²⁸. Sytuacja finansowa i prestiż rodziny musiały być duże, skoro żoną Mieczysława została Maria (1896–1942), córka Izraela Szpilfogla i wnuczka właściciela Woli Krzysztoporskiej, Józefa²⁹.

Wydaje się, że rodzice Mieczysława nie byli silnie związani z religijnym środowiskiem żydowskim, gdyż swoim synom nadali imiona chrześcijańskie,

---

z rodu Jan Krzysztoporski (1518–1585) był posłem króla Zygmunta Augusta, sekretarzem królewskim, kasztelanem wieluńskim. W jego rękę, jako spadkobiercy, znalazły się, oprócz Woli Krzysztoporskiej: Bogdanów, Gąski, Krężna, Siomki, część Radziątkowa, Żuchowice i Gorzkowice. Z biegiem lat klucz posiadłości ziemskich i wsi folwarcznych zmieniał właściciel i ulegał rozdrobnieniu. W lipcu 1879 r. właścicielem folwarku został Jusek (Józef) Szpilfogel-Kodrębski, pochodzący z leżącej koło Radomska miejscowości Kodrąb. W Woli Krzysztoporskiej Szpilfoglowie uruchomili potężną drożdżownię i gorzelnię. Produkowano okowitę, drożdże, ratyfikowano spirytus, wytwarzano likiery i wódki gatunkowe. W miejscowości działały: przyfolwarczna gorzelnia, słodownia, syropownia, krochmalnia i drożdżownia. Pod koniec XIX w. na terenie majątku stało już około 50 budynków, z czego połowa murowanych, i pracowało w nim ponad 200 osób. Syn Józefa (Josela) Szpilfogla Markus (Mordochaj), inżynier chemik, ukończył chemię w Karlsruhe, gdzie uzyskał dyplom *magna cum laude* i po powrocie do domu w 1902 r. założył fabrykę chemiczną produkującą barwniki, która rozstała Wole Krzysztoporską, a po wojnie przekształciła się w Wolskie Zakłady Przemysłu i Barwników „Organika”. Zob. H. Szereszewska, *Józef i Hana: kronika rodziny Szpilfoglów z Krzysztoporskiej Woli*, Warszawa 1998, s. 96, 100; A. Rzędowska, B. Hałaczekiewicz, *Historia piotrkowskich Żydów (do 1939 roku)*, Piotrków Trybunalski 2008, s. 103; W. Dajcz, *Odlamki czasu*, Warszawa 2011, s. 24–25; <https://sztetl.org.pl/pl/miejscowosci/w/1185-wola-krzysztoporska/96-historia-miejscowosci/70247-historia-miejscowosci> [dostęp 26 X 2020 r.].

²⁶ WBH-CAW, 16675, Akta personalne Mieczysława Fejgina, Życiorys, k. 15.

²⁷ Leon Maksymilian (zmienił drugie imię na Aleksander) Fejgin (20 VIII 1902–1943?), młodszy brat Mieczysława, prawnik. Ukończył gimnazjum im. Bolesława Chrobrego w Piotrkowie Trybunalskim. Studiował na Wydziale Prawa i Nauk Politycznych UW. Brał udział w wojnie 1920 r., walczył w 2 Pułku Piechoty Legionów z konnicą Budionnego pod Zamościem. W życiorysie napisał: „W czasie walki o byt państwa z nawałą bolszewicką wstąpiłem jako ochotnik w lipcu 1920 roku do wojska”; podporucznik 25 Pułku Piechoty. Zob. Archiwum Uniwersytetu Warszawskiego (AUW), RP 12581, Teczka Fejgina Leona Aleksandra, k. 2; *Rocznik oficerski rezerw 1934*, Warszawa 2003, s. 460. Podczas II wojny światowej Leon przebywał w getcie warszawskim, pracował w aprowizacji. Jego żona Helena Szereszewska ukrywała się wraz z małym synkiem w kościele ewangelickim na Lesznie. Ostatni raz widzieli się na Umschlagplatz 18 I 1943 r. Leon Fejgin zginął najprawdopodobniej w Treblince; zob. H. Szereszewska, *Krzyż i mezuz*, Warszawa 1993, s. 90, 176, 211.

²⁸ Pochodząca z Woli Krzysztoporskiej Helena Szereszewska wspomina, że znała Leona od dziecka; zob. *ibidem*, s. 211.

²⁹ Matką Marii była Estera Waldman, której ojciec Meir był właścicielem gorzelni w Koninie. Estera uchodziła za dziewczynę inteligentną, o nowoczesnych poglądach: „Zimą, ubrana w obcisły, krótki żakiecik i futrzaną czapkę godzinami ślizga się po stawie w konińskim parku”; zob. H. Szereszewska, *Józef i Hana...*, s. 66; https://collections.ushmm.org/findingaids/RG-15.270_01_fnd_pl.pdf [dostęp 27 X 2020 r.].

a jednocześnie posłali ich do szkół świeckich. Wyraźnie zależało im na dobrym wykształceniu dzieci. W 1900 r. 6-letni Mieczysław rozpoczął naukę w tutejszej prywatnej szkole elementarnej³⁰, w której przygotowywał się do dalszej edukacji w gimnazjum³¹. Sytuacja finansowa rodziny musiała być wówczas niezła, skoro mogli zapewnić synowi pokrycie kosztów nauczania.

Szkoły prywatne prowadzone były przez tzw. nauczycieli domowych, którzy mogli w nich pracować po zdaniu specjalnego egzaminu, uprawniającego do wykładania określonych przedmiotów³². Program nauczania w szkołach elementarnych ujednoliciła wydana pod koniec 1871 r. „Instrukcja dla nauczycieli początkowych Warszawskiego Okręgu Naukowego”, czyli możemy przypuszczać, że Mieczysław pobierał pierwsze nauki w zakresie następujących przedmiotów: czytanie, pisanie, arytmetyka, wiadomości z geografii i historii ojczyzny oraz przyrody. Ponadto przewidziane były w programie lekcje gimnastyki, prac ręcznych dla dziewcząt, kreślenia, „gdzie nauczyciel sam zna ten przedmiot i umie prowadzić zajęcia”. Oczywiście lekcje musiały odbywać się w języku rosyjskim³³.

Ponieważ Fejginowie w 1903 r. wyprowadzili się z Łodzi i zamieszkali w Woli Krzysztoporskiej, wydaje się, że Mieczysław nie skończył szkoły elementarnej i kontynuował dalszą naukę w domu, przygotowując się do egzaminu gimna-

³⁰ AUW, 1149, Akta Mieczysława Fejgina, Teczka studencka Fejgina, Życiorys, b.p.

³¹ *Ibidem*.

³² Jedną z takich nauczycielek domowych była Fanny Fejgin, córka Absaloma i Lei (prawdopodobnie krewnych ojca Mieczysława), absolwentka gimnazjum żeńskiego w Łodzi. Ukończyła kurs w 1896 r. ze złotym medalem. Rada Pedagogiczna, zgodnie z ustawą o żeńskich gimnazjach i progimnazjach z 1866 r., nadała jej tytuł domowej nauczycielki z prawem nauczania arytmetyki w prywatnych domach żydowskich oraz w żeńskich żydowskich placówkach oświatowych. W 1912 r. została główną nauczycielką i uzyskała zgodę na założenie i prowadzenie w Łodzi prywatnej, elementarnej, jednoklasowej, ogólnej szkoły żydowskiej, która mieściła się przy pasażu Szulca 9. Ta wybrukowana i oświetlona aleja została zaliczona przez autora niewielkiej monografii o Łodzi do „ulic pryncypialnych”. Matka Fanny, Leja, też była nauczycielką. Możliwe, że to ona pomagała uczyć małego Mieczysława. Zob. Archiwum Państwowe w Łodzi, 39/83/0/2/1050, Akta personalne Fanny Fejgin [1897–1912], k. 2, 3. Ogłoszenie Fanny Fejgin o naborze do szkoły ukazało się w lokalnej gazecie: „Mam zaszczyt zawiadomić, że z dniem 1-go września otwieram przy ul. Pasaż Szulca 9 Szkołę Przygotowawczą Koedukacyjną dla dzieci od lat 6–10. Program obejmuje: 1) Przygotowanie do średnich szkół prywatnych i rządowych przy gruntownym zaznajomieniu z językiem rosyjskim. 2) Kształtujące pogadanki we wszystkich językach miejscowych, rysunki, modelowanie, roboty ręczne, gimnastyka, gry, zabawy, śpiewy itp. Kształcenie woli i charakteru. 3) Początkowe wiadomości teoretyczne i praktyczne języka francuskiego. Urządzenie szkoły według najnowszych wymagań higieny. Zapisy codziennie od 10 [do 15] z poważaniem Fanny Fejgin”. Zob. „Neue Lodzer Zeitung”, 31 VIII 1912; Archiwum Państwowe w Łodzi, Akta miasta Łodzi, 39/221/0/4.12/24563, Spis ludności Łodzi, k. 7; L. de Verdmon Jacque, *Łódź (w dwóch odczytach)*, Warszawa 1909, s. 33. W latach 1896–1902/3 mieszkali przy tej ulicy Julian Tuwim i jego matka Irena.

³³ E. Podgórska, *Szkolnictwo elementarne w Łodzi w latach 1808–1914*, Łódź 1966, s. 74, 80.

zjalnego. W 1905 r. chłopiec rozpoczął naukę w rządowym gimnazjum w Piotrkowie Trybunalskim³⁴. Początki szkoły związane były z przybyciem do Piotrkowa pijarów i jezuitów. Obydwa zakony prowadziły swoje szkoły: pijarzy w latach 1675–1832, jezuita od 1706 do 1773 r., kiedy to wraz z kasatą zakonu zlikwidowano szkołę, a do gmachu kolegium pojezuickiego przenieśli swoją szkołę pijarzy. Od 1827 r. szkoła pijarska została przekształcona w 6-klasową szkołę wojewódzką, a na mocy ustawy z 1833 r. zamieniono ją w Rządowe Gimnazjum Województwa Kaliskiego. Po upadku powstania styczniowego nowy program wprowadzał 9-letni kurs nauczania, pierwsza klasa była klasą przygotowawczą. Za naukę pobierano wysokie opłaty, a do szkoły nie było łatwo się dostać. Po strajku 1905 r. wielu uczniów relegowano, a gimnazjum opustoszało. W 1905 r. szkołę ukończyło tylko pięciu uczniów, w tym jeden Polak.

Zapewne o wyborze miejsca dalszej edukacji dla Mieczysława zdecydowała odległość Piotrkowa Trybunalskiego od Woli Krzysztoporskiej³⁵. Do szkół ponadpodstawowych należało 8-klasowe (od 1888 r. utworzono dodatkową klasę przygotowawczą) gimnazjum rządowe męskie i prywatna 4-klasowa szkoła filologiczna Henryka Popowskiego. Równolegle funkcjonowały szkoły nielegalne, również dla Żydów³⁶. Wybór szkoły był więc oczywisty.

Mieczysław rozpoczął naukę zaraz po zakończeniu strajku szkolnego³⁷. Nie było wcale łatwo dostać się do piotrkowskiego gimnazjum. Kandydaci zjeżdżali

³⁴ Obecnie I Liceum Ogólnokształcące im. Bolesława Chrobrego. Gimnazjum piotrkowskie ukończyło wielu wybitnych Polaków. Do nich należy zaliczyć np.: Władysława Biegańskiego (1857–1917) doktora medycyny, teoretyka logiki i psychologii, filozofa, działacza społecznego; Włodzimierza Gorjaczkowskiego (1879–1944) fitologa, pomologa, profesora SGGW w Warszawie; Oskara Flatta (1822–1872) krajoznawcę, autora wielu opracowań z zakresu historii, geografii, etnografii i statystyki; Karola Koźmińskiego (1888–1967) pisarza, dziennikarza, rysownika; Marcellego Nenckiego (1847–1901) lekarza, chemika, fizjologa, powstańca styczniowego; Władysława Sabowskiego (1837–1888) poetę, pisarza, dziennikarza, tłumacza; Adolfa Pawińskiego (1840–1896) historyka, archiwistę; Henryka Struwego (1840–1912) filozofa, psychologa, tłumacza; Filipa Sulimierskiego (1843–1885) matematyka, geografę, pierwszego wydawcę *Słownika geograficznego Królestwa Polskiego*; Tadeusza Żarskiego (1896–1934) działacza socjalistycznego i komunistycznego, posła na Sejm RP II kadencji, nauczyciela. Zob. Z. Bartczak, *Z dziejów I Liceum Ogólnokształcącego im. Bolesława Chrobrego w Piotrkowie Trybunalskim*, „Przegląd Historyczno-Oświatowy” 1974, nr 4(66), s. 584–589. Błędnie podawana jest informacja jakoby uczniem tego gimnazjum był Stefan Rowecki (1895–1944), generał dywizji Wojska Polskiego, komendant główny ZWZ, dowódca AK. Ukończył on 8-klasowe prywatne, męskie gimnazjum Tadeusza Jacobsona. Zob. S. Rowecki, *Wspomnienia i notatki autobiograficzne (1906–1939)*, wybór tekstów A.K. Kunert, J. Szyrmer, Warszawa 1988, s. 17, 62.

³⁵ AUW, RP 12581, Teczka Leona Aleksandra Fejgina, k. 2.

³⁶ Z. Bartczak, *Szkolnictwo w okresie zaborów* [w:] *Dzieje Piotrkowa Trybunalskiego*, red. B. Baranowski, Łódź 1989, s. 332.

³⁷ Na początku 1906 r., w konsekwencji strajku, powstała w Piotrkowie prywatna ośmioklasowa szkoła męska, założona przez inżyniera Tadeusza Jacobsona. Część uczniów relegowanych z rosyjskiego gimnazjum trafiła do tej placówki. O nowym gimnazjum lokalna prasa pisała:

z sąsiednich miast, w których nie było gimnazjów państwowych: z Tomaszowa Mazowieckiego, Radomska, a także Łodzi. Gimnazjów było mało, poza tym stosowano wobec uczniów pochodzenia żydowskiego dziesięcioprocentową normę. Przyjęcie do szkoły już choćby z tego powodu nie było proste³⁸. Poza tym, aby zostać uczniem gimnazjum, należało zdać egzamin. Zygmunt Tenenbaum, jeden z absolwentów, tak wspominał ten denerwujący dla małych chłopców moment:

[...] przez mały asfaltowy dziedziniec i po paru kamiennych schodkach poprzez drewniany oszklony przedsionek wkraczało się do naszej uczelni. Ten ciasny jak pudełko, oszklony przedsionek kojarzył się we wspomnieniach wychowanków gimnazjum z bardzo żywymi emocjami, tędy po raz pierwszy, jeszcze w krótkich spodenkach, z ostrzyżoną główką, ze zwitkiem arkusza kancelaryjnego papieru, z czerwoną bibułą, przychodziło się na egzamin wstępny do gimnazjum. Tu z mamą w podnieceniu wyczekiwało się na werdykt przyjęcia, który był wywieszony w szklanej gablocie³⁹.

Mieczysław był bardzo dobrym uczniem. Szkołę ukończył na samych piątkach. Rada Pedagogiczna w składzie: dyrektor szkoły Cyryl Maj, inspektor radca stanu Daniel Tyliński, nauczyciele religii – pop Konstanty Łożkin, ksiądz Antoni Grocholski, pastor Jan Buse; nauczyciele łaciny i greki – Pantaleon Kołomejcew i Jerzy Erikson; matematycy –Aleksander Ludwikiewicz, Paweł Zińkowski, Adam Kozłowski, Zygmunt Babecki; nauczyciel rysunków i kali-

---

„Szkoła inż. Jacobsona, założona z funduszy społecznych, czynna była od dn. 20 stycznia rb.; uroczyste otwarcie nastąpiło jednak dnia 1 lutego w rok po wyjściu młodzieży ze szkoły rosyjskiej. Zrazu szkoła była 4-klasową, ale już 7 marca przekształcona została na 5-klasową, a 1 kwietnia zyskała prawo do założenia ośmiu klas, odpowiadających kursowi gimnazjum filologicznego. Na otwarcie jednak wyższych klas było już za późno – funkcjonowały zatem tylko klasy od wstępnej do V włącznie. Do pracy nauczycielskiej stanęło 17 osób, wliczając w to dyrektora i założyciela szkoły. Prócz tego w prowadzeniu szkoły biorą udział i inne osoby, jak np. lekarz, sekretarz, gospodarz lokalu; ogółem 22 osoby. W skład Rady Pedagogicznej, prócz personelu nauczycielskiego, wchodzi trzech członków opieki rodzicielskiej. Uczniowie tłumnie rzucili się do szkoły. W chwili otwarcia klasy I, II, IV były przepelnione; otwarte więc zostały oddziały równoległe tych klas. Pomimo to wszystkich kandydatów szkoła pomieścić nie mogła. Wypadło rozbijać gościnne ściany, aby przygarnąć pozostałą garstkę. Razem znalazło w szkole naukę 316 uczniów. Prywatne Gimnazjum Męskie, jak z dumą podkreślano, powstało dzięki pomocy nie tylko osób bezpośrednio zainteresowanych (uczniów, rodziców i pedagogów), ale także osób postronnych, a wymienić wśród nich należy właścicieli majątku ziemskiego w Jeżowie i Kisielach (gm. Rozprza) – Nekanda-Trepeków, którzy dla potrzeb szkoły przekazali nowo wybudowaną kamienicę w Piotrkowie, przy ówczesnej ulicy Aleksandryjskiej 36/38 (obecnie ul. 3 Maja). Zob. „Tydzień”, 1 II 1906, nr 26.

³⁸ Jeden z absolwentów pisze: „Uczyli się [chłopcy – J.E.]. Wiedzieli jakie trudności trzeba było przewyciężyć, aby dostać się do rosyjskiej uczelni. Ile łez przelały matki, błagając dyrektorów o przyjęcie syna do gimnazjum”. Zob. Z. Tenenbaum, *Gawędy o dawnym Piotrkowie*, Piotrków Trybunalski 1991, s. 54.

³⁹ *Ibidem*, s. 83.

grafii Jan Iwanow; języka rosyjskiego, historii i geografii – Aleksander Czubuk-Podolski, Piotr Tichonowicz; nauczyciel prawodawstwa Piotr Orłowski; przyrody Mikołaj Wasilewski; języka polskiego Zygmunt Makowski; nauczyciele języków francuskiego i niemieckiego – Helena Broske, Maria Brilewicz, Julia Bleileben; nauczyciel klasy wstępnej Walerian Cytowicz zdecydowała, że chłopiec za świetne wyniki w nauce otrzyma świadectwo ze złotym medalem, co dawało mu prawo przyjęcia na uniwersytet. Na świadectwie występuje jeszcze nazwisko sekretarza rady I. Goronowicza⁴⁰. W szkole Mieczysław uczył się języków rosyjskiego, łacińskiego, greki, francuskiego i niemieckiego oraz polskiego, filozofii, historii, geografii, matematyki, fizyki, przyrody, prawodawstwa i higieny. Z religii nie był promowany. W *Pamiętnej książce* na rok 1913, oprócz wymienionych nauczycieli, pojawiają się jeszcze nazwiska: nauczyciela gimnastyki Jana Gromadko, pomocników klasowych wychowawców: Grzegorza Chronowskiego i Jana Romanienko, sekretarza Mikołaja Dońca oraz lekarza szkolnego Jana Wnorowskiego⁴¹. Wśród pedagogów szczególnie wyróżniał się Adam Kozłowski (1879–1963), piotrkowski tłumacz poezji węgierskiej, którego jeden z uczniów tak wspomina:

Profesor matematyki Kozłowski był wybitnie, wszechstronnie wykształconym pedagogiem. Nazywano go *Mädchen für alles*, bo w razie choroby któregoś z profesorów, niezależnie od tego czy był fizykiem, historykiem, czy profesorem języków starożytnych, zastępował [go] z powodzeniem.

Adam Kozłowski był tłumaczem wierszy Sándora Petőfiego, został też mianowany członkiem Węgierskiej Akademii Nauk⁴². Ten sam uczeń o nauczycielu łaciny i greki pisał:

Na jego lekcji było zawsze bardzo hałaśliwie. Wałkoni, drugorocznych i Żydów osiedlił na ostatniej ławce i tę kamczatkę nazwał „cymesem”. Każdy hałas usiłował uciszyć wołaniem: „Sza Żydziaki”. Na nieobowiązkowe zajęcia z języka polskiego prowadzone przez profesora Makowskiego uczęszczali wszyscy Polacy i Żydzi, aby podnieść autorytet przedmiotu i nauczyciela, mimo że wykładowca nie prowadził zajęć w sposób zajmujący. Sympatyczny matematyk Aleksander Ludwikiewicz przypominał uczniom patrycjusza. Trzymał w kieszeni rękę i pobrzękiwał kluczykami od gabinetu fizyki. Szczególnie należało uważać na pomocnika klasowego Grzegorza Chronowskiego, który śledził uczniów Polaków i podsłuchiwał, gdy rozmawiali szeptem po polsku, szczególnie w łazience⁴³.

Mieczysław najprawdopodobniej mieszkał na stacji, a do domu jeździł w dni wolne od nauki. Możliwe, że korzystał ze stacji prowadzonej przez He-

⁴⁰ AUW, 1149, Akta Mieczysława Fejgina, Odpis świadectwa ukończenia gimnazjum, b.p.

⁴¹ *Pamiętna Książka Piotrkowskiej Gubernii na 1913 god*, Petrokov 1913, s. 118–119.

⁴² Z. Tenenbaum, *Gawędy o dawnym...*, s. 89–90.

⁴³ *Ibidem*, s. 84, 89.

lenę (Haja-Sura) Tenenbaum, która była spokrewniona ze Szpilfoglami, właścicielami majątku i zakładów przemysłowych w Woli Krzysztoporskiej.

Dzieci Szpilfoglów (zarówno dziewczęta, jak i chłopcy) uczęszczały do gimnazjów w Piotrkowie. Rodzina wynajmowała pokoje u ciotki Heleny Tenenbaum, mieszkającej u niej córki Abe Szpilfogła, synowie Michaliny i dzieci Nuchima, i nawet dwóch obcych chłopców z Łodzi oraz Dawid, syn Lejb-Zawela Tenenbauma⁴⁴. Warto dodać, że prowadzenie stancji uczniowskiej wymagało otrzymania koncesji od dyrekcji gimnazjum państwowego.

Na stancjach uczniowskich panował reżim policyjny. Koncesjonowana przez dyrekcję gimnazjum stancja była pod stałą kontrolą. W specjalnej książce wpisywano czynności ucznia po powrocie ze szkoły. Zapisywano co czytał, kto go odwiedzał, dokąd wychodził itd.⁴⁵ Wspomniana Helena Tenenbaum otrzymała koncesję, ale z klauzulą, że mogą u niej mieszkać tylko krewni. Jej syn z zalem wspominał, że ta koegzystencja z kuzynami nie była miła dla niego i jego rodzeństwa. Dzieci siedziały przy wspólnym stole, przy którym po zjedzeniu zupy pensjonariusze zjadali się rarytasami w postaci łososia, kawioru, sera, a domownicy musieli pochłaniać skromniejsze potrawy⁴⁶. Mieczysław udzielał korepetycji od piątej klasy gimnazjalnej, gdyż – jak twierdził – rodzice tylko nieznacznie pomagali mu finansowo⁴⁷.

W 1913 r. po zdaniu matury Mieczysław Fejgin zdecydował się na wyjazd za granicę na studia medyczne. Studia poza granicami Cesarstwa Rosyjskiego nie miały limitu przyjęć Żydów, ale w Królestwie Polskim istniały wówczas różne obostrzenia związane z nostryfikacją dyplomów uzyskanych poza granicami państwa rosyjskiego. We Francji istniało siedem wydziałów lekarskich (Paryż, Montpellier, Nancy, Lyon, Lille, Bordeaux i Tuluza). Mieczysław wybrał uniwersytet w Bordeaux. Studia rozpoczął w październiku 1913 r.⁴⁸

Moment rozpoczęcia przez niego studiów wiąże się z pewnym drobnym, ale ważnym faktem. Przyglądając się dokumentacji z tego okresu widzimy, że składając papiery na uczelnię wprowadził pewne korekty w pisowni imion rodziców: zmienił imię ojca z Hirsza na Henryk, matka Miłka została Matyldą. Nie ma wątpliwości, że była to decyzja świadoma, wskazująca na chęć odcięcia się od korzeni⁴⁹.

⁴⁴ H. Szereszewska, *Józef i Hana...*, s. 51, 68.

⁴⁵ Z. Tenenbaum, *Gawędy o dawnym...*, s. 54.

⁴⁶ *Ibidem*, s. 51–52.

⁴⁷ WBH-CAW, 16675, Akta personalne Mieczysława Fejgina, k. 15.

⁴⁸ Uniwersytet w Bordeaux został założony bullą papieską w 1441 r. Początkowo składał się z czterech wydziałów: teologii, prawa, medycyny i sztuk wyzwolonych (filozoficzny). Wydział medyczny w 1878 r. został poszerzony o wydział farmaceutyczny.

⁴⁹ AUW, 1149, Akta Mieczysława Fejgina, Odpis świadectwa ukończenia gimnazjum, świadectwo zaliczenia egzaminów I roku, b.p.

Opłata wpisowa na studia wynosiła 20 franków, a roczny karnet biblioteczny 10 franków. Koszty nauki za każdy trymestr to kolejnych 30 franków⁵⁰. Po zdaniu egzaminów z przedmiotów obowiązujących na I roku: z chemii, fizyki, botaniki i zoologii, przyszły lekarz otrzymał 3 lipca 1914 r. świadectwo i wrócił do Woli Krzysztoporskiej na wakacje⁵¹. I – jak pisze w swoim życiorysie: „Zaskoczony wojną pozostałem w kraju”⁵². Przez dwa miesiące pracował jako sanitariusz w żydowskim szpitalu w Piotrkowie Trybunalskim⁵³. Jego pracę nadzorował dr Leon Weinzieher, chirurg szpitalny⁵⁴. Szpital Żydowski miał hospitalizować tylko Żydów, chrześcijanie byli leczeni w miejskim Szpitalu Świętej Trójcy. Wybuch I wojny światowej zrewidował tę zasadę. Coraz więcej osób potrzebowało opieki medycznej. Szpital Świętej Trójcy dysponował oddziałami gruźliczym i zakaźnym, przyjmowano tam też pacjentów wyznania mojżeszowego, a do Szpitala Żydowskiego kierowani byli również chorzy chrześcijańscy z dolegliwościami skórno-wenerycznymi. Niezależnie od zatrudnienia w szpitalu, Mieczysławowi zależało na kontynuowaniu studiów medycznych, dlatego dość szybko po otwarciu polskojęzycznego Uniwersytetu Warszawskiego (15 listopada 1915 r.) zgłosił się z podaniem do rektora uczelni, którym był wówczas Józef Polikarp Brudziński. Podanie złożył 1 maja, a już 5 maja 1916 r. został immatrykulowany i rozpoczął naukę⁵⁵. Do podania, świadectwa ukończenia

⁵⁰ *Annuaire de l'Université de Bordeaux. Année scolaire 1898–1899*, Bordeaux 1898, s. 6.

⁵¹ AUW, 1149, Akta Mieczysława Fejgina, Świadectwo zaliczenia egzaminów I roku; *ibidem*, Życiorys, b.p.

⁵² *Ibidem*.

⁵³ Szpital żydowski został zlokalizowany przy ulicy Moskiewskiej 2, kamień węgielny wmurowano 16 V 1850 r. Na sąsiedniej posesji w tym samym czasie powstał szpital dla pacjentów chrześcijańskich pw. Świętej Trójcy. Pod budowę szpitala żydowskiego wywłaszczono sporą część dawnego cmentarza, stan prawny uregulowano dopiero w 1905 r. Szpital składał się z dwóch budynków: w głównym murowanym gmachu były sale dla chorych, sala operacyjna i porodowa, gabinet lekarski i zabiegowy oraz podręczna apteka. Były też trzy łazienki i sześć toalet. Kuchnia mieściła się w piwnicach. W sąsiednim dwuizbowym budynku znajdowała się portiernia. Szpital otoczony był pięknym ogrodem, o który dbał zarząd placówki. Duże wsparcie finansowe szpital uzyskał od małżonków Salomei i Markusa Braunów, współpracujących z Piotrkowskim Towarzystwem Pomocy dla Ubogich Wyznania Mojżeszowego. W dowód wdzięczności zaczęto nazywać placówkę Szpitalem Żydowskim im. Salomei i Markusa małżonków Braun; zob. A. Rzędowska, B. Hałaczkiwicz, *Historia piotrkowskich Żydów (do 1939 roku)*, Piotrków Trybunalski 2008, s. 68–69.

⁵⁴ Leon Weinzieher (1871–?), dyplom w 1897 r., zamieszkały w Piotrkowie przy ul. Kaliskiej 21; zob. *Urzędowy spis lekarzy uprawnionych do wykonywania praktyki lekarskiej, lekarzy-dentystów, dyplomowanych farmaceutów oraz aptek w Rzeczypospolitej Polskiej*, oprac. MSW (Generalna Dyrekcja Służby Zdrowia), Warszawa 1924/25, s. 343.

⁵⁵ Uroczyste wznowienie działalności uczelni nastąpiło 15 XI 1915 r. Reaktywowano uczelnię na trzech wydziałach: prawa i nauk państwowych, filozoficznym i matematyczno-przyrodniczym. Przy Wydziale Matematyczno-Przyrodniczym powstał Oddział Przygotowawczo-Lekarski, gdyż brakowało pieniędzy na zorganizowanie od razu pracowni i zakładów. 24 VIII 1916 r. oddział został przekształcony w samodzielny Wydział Lekarski. Zob. *Warszawska*

gimnazjum i zaliczenia I roku studiów na uniwersytecie w Bordeaux, Mieczysław dołączył dwa oświadczenia o dobrym prowadzeniu się. Jedno wystawione przez władze miejskie w Bordeaux, drugie podpisane przez wójta gminy Krzyżanów. Warto przytoczyć fragment jednego z dokumentów, w którym urzędnik zaświadczył, że Mieczysław Fejgin „jest człowiekiem nieposzlakowanej konduity, sądem karany nigdy nie był i [...] na czas pobytu w obrębie tutejszej gminy nie dał powodu do niekorzystnych spostrzeżeń pod żadnym względem”⁵⁶.

Wobec trudnej sytuacji militarnej i politycznej na ziemiach polskich Uniwersytet zawiesił w praktyce działalność dydaktyczną w roku akademickim 1918/1919. Studenci masowo wstępowali do wojska, m.in. do Legii Akademickiej⁵⁷. Zawieszeniu nie uległy jedynie egzaminy końcowe na Wydziale Lekarskim, z powodu potrzeby zasilenia kadr medycznych. Kolejny raz zawieszono zajęcia latem 1920 r., gdy Warszawa był zagrożona najazdem bolszewickim⁵⁸. Mieczysław, podobnie jak inni studenci, 10 listopada 1918 r. zgłosił się jako szeregowiec do pułku piechoty w Piotrkowie, gdzie przebywał do 15 grudnia 1918 r. Tego dnia rozpoczął zajęcia w Szkole Podoficerskiej Saperów w Lublinie. Naukę skończył 25 lutego 1919 r. w stopniu podoficera. Następnie od 20 czerwca 1919 r. do 1 maja 1920 r. jako podchorąży pełnił funkcję pod lekarza w Szefostwie Inżynierii i Saperów Frontu Litewsko-Białoruskiego w armii gen. Szeptyckiego. Został odznaczony Dyplomem Frontu Litewsko-Białoruskiego⁵⁹. Należał do Związku Żydów Uczestników Walk o Niepodległość (ZZUWoNP)⁶⁰.

Uczelnia Medyczna w ikonografii i fotografii, oprac. J. Persa, A. Marek, M. Wichrowski, Warszawa 2009, s. 22.

⁵⁶ AUW, 1149, Akta Mieczysława Fejgina, Podanie do rektora Uniwersytetu Warszawskiego, życiorys, świadectwo z urzędu gminy Krzyżanów i z urzędu mera w Bordeaux, Zaświadczenie o przyjęciu na studia z datą immatrykulacji 5 V 1916 r., b.p.

⁵⁷ Legia Akademicka powstała 12 XII 1918 r. z inicjatywy młodzieży, która wstąpiła do niej w ramach poboru lub ochotniczo.

⁵⁸ *Dzieje Uniwersytetu Warszawskiego 1915–1945*, red. P.M. Majewski, Warszawa 2016, s. 66.

⁵⁹ WBH-CAW, 16675, Akta personalne Mieczysława Fejgina, Arkusz ewidencji personalnej, k. 9.

⁶⁰ Organizacja zrzeszająca żydowskich uczestników walk o niepodległość powstała pod koniec 1929 r. z inicjatywy Walerego Sławka. Związek nawiązywał do tradycji Legionów i POW oraz ruchu asymilatorskiego, głosząc program pracy na rzecz rozwoju Rzeczypospolitej, zbliżenia polsko-żydowskiego i walki z antysemityzmem. W 1933 r. liczył od 120 do 500 członków (źródła są rozbieżne), w 1938 r. około 6750 (siedem oddziałów). W 1933 r. ZZUWoNP został przyjęty do Federacji Polskich Związków Obrońców Ojczyzny, przez rok (1934) wydawał pismo „Na Przełomie”, usiłował podjąć działania wśród młodzieży żydowskiej. Narastający w obozie rządowym antysemityzm spowodował, że organizacja pozostała na marginesie życia politycznego (przeciwstawiła się Obozowi Zjednoczenia Narodowego), nie zyskała też większych wpływów wśród Żydów. Zob. M. Jabłonowski, *Związek Żydów Uczestników Walk o Niepodległość Polski (1929–1939 [w:] Żydzi w obronie Rzeczypospolitej: materiały konferencji w Warszawie 17 i 18 października 1993*, red. J. Tomaszewski, Warszawa 1996, s. 113–124; *Żydzi bojownicy o niepodległość Polski: ilustrowana monografia w opracowaniu zbiorowym*, red. N. Getter, J. Schall, Z. Schipper, Warszawa 2002, s. 356.

Jego brat Leon został wybrany na członka Zarządu Głównego tej organizacji⁶¹. W trakcie służby wojskowej Mieczysław dostał „dyspensę” od szefa Inżynierii i Saperów i w październiku 1919 r. rozpoczął kurs Wojskowo-Medyczny przy uczelni i jednocześnie, za zgodą władz wojskowych i rektora, wznowił zajęcia na medycynie w semestrze zimowym 1919/1920. Na podaniu do rektora Uniwersytetu Warszawskiego widnieje jego adres zamieszkania: ul. Nowowiejska 9. Pod tym adresem mieściły się koszary wojskowe. Po odbyciu kursu wrócił do wojska. Od 18 września do 21 grudnia 1920 r. odbywał staż w izbie chorych Batalionu Maszyn Saperów w szpitalu okręgowym w Warszawie. Pełnił funkcję pomocnika lekarza w stopniu podporucznika⁶². Po otrzymaniu bezterminowego zwolnienia z wojska (8 stycznia 1921 r.), wydane przez dowództwo Batalionu Maszynowego Saperów, kontynuował studia i 7 października 1922 r. uzyskał dyplom ukończenia studiów. Fejgin uczył się bardzo dobrze, większość egzaminów zdawał z wynikiem celującym⁶³.

W trakcie studiów w Warszawie Mieczysław kilkakrotnie zmieniał miejsce zamieszkania; w 1916 r. zatrzymał się przy ul. Wilczej 29, w 1918 r. mieszkał przy ul. Marszałkowskiej 49. Po zwolnieniu z wojska przeprowadził się z ul. Nowowiejskiej do mieszkania przy ul. Śliskiej 37⁶⁴. W chwili gdy kończył studia lekarskie, w lokalu przy ul. Wilczej zamieszkał jego brat Leon, który w 1922 r. rozpoczął studia na Wydziale Prawa i Nauk Politycznych na Uniwersytecie Warszawskim⁶⁵.

Okres międzywojenny. Praca zawodowa i naukowa. Szpital Wolski, Szpital Żydowski

Zaraz po skończeniu studiów, jesienią 1922 r. Mieczysław podjął pracę w Szpitalu Wolskim⁶⁶ na oddziale chorób wewnętrznych jako asystent prof. Anastazego

⁶¹ „Naród i Wojsko”, 1 V 1934 r.

⁶² AUW, 1149, Akta Mieczysława Fejgina, Podanie do rektora o wznowienie studiów z 10 X 1919 r., Zaświadczenie o pracy w izbie chorych z 21 XII 1920 r., Zgoda dowództwa II Batalionu Saperów na odbycie kursu wojskowo-medycznego z dn. 5 X 1919 r., b.p.

⁶³ *Ibidem*, Protokoły podkomisji egzaminacyjnych, b.p.

⁶⁴ *Ibidem*, Podania do rektora, b.p.

⁶⁵ *Ibidem*, k. 1.

⁶⁶ Szpital Wolski (obecnie Instytut Gruźlicy i Chorób Płuc przy ulicy Płockiej w Warszawie) powstały w 1877 r. był pierwszym szpitalem założonym w Warszawie przez Radę Miejską Dobroczynności Publicznej, mieścił się w budynku, w którym w 1830 r. powstał ufundowany przez Stanisława Staszica Dom Przytułku i Pracy przy ulicy Wolskiej 4. Od chwili otwarcia był ośrodkiem bezpłatnej pomocy lekarskiej dla okolicznych mieszkańców. Pierwszym naczelnym lekarzem był Mateusz Fonberg. Pracowało w nim wielu wybitnych lekarzy, takich jak: Edmund Biernacki, Odo Bujwid, który wprowadził w Polsce szczepienie przeciw wścieklicznie, chirurg Franciszek Kijewski – pionier operacji resekcji płuc i wielu innych. W 1935 r.

Landaua, jednego z najwybitniejszych klinicystów polskich XX w.⁶⁷ W oczach profesora uchodził za bardzo uzdolnionego lekarza, co potwierdził w ocenie naukowej złożonej w 1954 r., gdy napisał o młodym asystencie: „już od samego początku zarania swej pracy asystenckiej doc. M. Fejgin wykazał się jako lekarz uzdolniony, a zdolności te dzięki usilnej i systematycznej pracy klinicznej i zdobywaniu tą drogą coraz większej wiedzy rozwijały się niezwykle, zarówno pogłębiając się, jak ogarniając coraz więcej dziedzin i problemów”⁶⁸. Problemy kliniczne, którymi interesował się Fejgin, były różnorodne i świadczyły o jego wiedzy i wielokierunkowych zainteresowaniach. Mieczysław nie ukrywał, że na jego rozwój naukowy wpłynął prof. Landau:

Współpracując bezpośrednio w ciągu szeregu lat z tym wielkim klinicystą nie mogłem, podobnie jak i on, ograniczyć swoich zainteresowań wyłącznie do jakiegoś jednego wąskiego zagadnienia w jednej dziedzinie internie, lecz interesowałem się różnymi jej dziedzinami, śledziłem za burzliwą ewolucją różnych działów medycyny, uzupełniając stale swoje wiadomości w zakresie biochemii, fizjopatologii i kliniki. Szef nasz zresztą zmuszał nas nie tylko do starannego śledzenia współczesnego piśmiennictwa, ale i do samodzielnej pracy naukowej i klinicznej, w której badania biochemiczne niepoślednią odgrywały rolę. Dzięki temu, oprócz pracy czysto klinicznej, wiele czasu poświęcać trzeba było na pracę laboratoryjną nie tylko bieżącą, ale i eksperymentalną⁶⁹.

Klasycznie rozumiana interna (choroby wewnętrzne), a więc wszystko to, czym nie zajmowały się dyscypliny zabiegowe, obejmowała całokształt wielu subdyscyplin nie tylko interny, ale również neurologię, toksykologię czy choroby zakaźne. Fejgin, podobnie jak inni medycy tego okresu, zajmował się przede wszystkim tym, co w danych latach stanowiło problem zdrowotny czy epide-

---

szpital przeniesiono do nowego budynku na ul. Płocką 26. Pod wpływem naczelnego lekarza Kazimierza Dąbrowskiego Szpital Wolski przekształcił się w ośrodek leczenia gruźlicy. Podczas wojny stał się siedzibą tajnego nauczania medycyny, studiowało tu ok. 150 osób. Szpital Wolski stanowił również zaplecze medyczne dla podziemnej Armii Krajowej. Ratowano w nim życie między innymi Jankowi Bytnarowi („Rudemu”). Szpital był zaangażowany w niesienie pomocy Żydom, akcję prowadzoną przez Żegotę, której patronowała dr Maria Werkenthin, która zginęła w Auschwitz w lutym 1944 r. 5 VIII 1944 r. Niemcy zamordowali pięciu lekarzy, sześciu studentów medycyny, dwudziestu trzech pracowników szpitala i trzystu chorych; zob. J. Zieliński, *Kartki z historii*, „Pneumonologia i Alergologia Polska” 2006, R. 74, s. 431–434.

⁶⁷ Anastazy Landau (1876–1957) zasłużył się przede wszystkim wprowadzaniem nowoczesnych metod diagnostycznych i terapeutycznych, m.in. zastosował po raz pierwszy w Polsce insulinę do leczenia cukrzycy, wprowadził bronchoskopię. Podczas blisko 40-letniej działalności klinicznej wykształcił wielu znakomitych lekarzy, z których profesorami, oprócz Fejgina, zostali również: Jerzy Glassa, Beniamin Jochwed, Teofila Lawenfisz-Wojnarowska. Zob. A. Śródka, *Wspomnienie pośmiertne: Anastazy Landau (1876–1957)*, „Rocznik Towarzystwa Naukowego Warszawskiego” 1983, R. 46, s. 231–234.

⁶⁸ AAN, 4197, Ministerstwo Szkolnictwa Wyższego w Warszawie, Ocena naukowej działalności Mieczysława Fejgina napisana przez prof. Anastazego Landaua, b.p.

⁶⁹ *Ibidem*, załącznik 2, b.p.

miologiczny. Wraz z innymi lekarzami przygotowywał doniesienia o wynikach badań, które były drukowane w czasopismach medycznych.

Podczas ośmioletniej pracy u prof. Anastazego Landaua w Szpitalu Wolskim Mieczysław Fejgin ogłosił zespołowo 28 prac, a trzy „doniesienia” opublikował tylko pod swoim nazwiskiem. Publikacje ukazywały się w „Czasopiśmie Lekarskim”, „Medycynie Doświadczalnej”, „Medycynie”, „Polskiej Gazecie Lekarskiej”, „Polskim Archiwum Medycyny Wewnętrznej”, „Polskim Przeglądzie Chirurgicznym”, „Warszawskiej Gazecie Lekarskiej”. W artykułach pojawiły się tematy leczenia niedomogów krążenia, kiły narządów wewnętrznych, schorzeń serca, stosowania insuliny w leczeniu cukrzycy. Liczne były publikacje dotyczące stanów żółtaczkowych i zawartości bilirubiny we krwi z podaniem wielu nowych spostrzeżeń, o nowej metodzie leczenia zatrucia sublimatem i nerki sublimatowej. W „Polskiej Gazecie Lekarskiej” ukazał się tekst napisany wspólnie z Anastazym Landauem i Bolesławem Łopieńskim pt. *Wyniki leczenia insuliną w przypadku ciężkiej cukrzycy*, w którym prezentowany był jeden z pierwszych w Polsce przypadków ciężkiej cukrzycy leczonej insuliną⁷⁰. Kilka prac z kardiologii uznać można za pionierskie pod względem poczynionych obserwacji, wśród nich zwłaszcza dwie: *Przypadek bloku przedsionkowo-zatokowego i „escapedbeats”*⁷¹ przygotowany wspólnie z Beniaminem Jochwedsem⁷² oraz *Przypadek rzadkiego tętna pochodzenia zatokowego powikłany z zespołem Hornera* opracowany z Anastazym Landauem i Beniaminem Jochwedsem⁷³. Warto zaznaczyć, że praca asystenta nie przynosiła żadnych dochodów, dlatego Fejgin musiał jednocześnie prowadzić praktykę prywatną. Pacjentów przyjmował w swoim mieszkaniu przy ul. Siennej 45. Na początku jego praktyka prywatna nie była zapewne rozległa, gdyż młody lekarz dopiero zdobywał klientelę, ale dość szybko zyskał zaufanie środowiska lekarskiego i pacjentów. Trzeba dodać, że w tym czasie założył rodzinę i 16 czerwca 1927 r. urodził mu się syn Jerzy⁷⁴.

⁷⁰ „Polska Gazeta Lekarska” 1924, R. 4, s. 48–49.

⁷¹ *Ibidem*, 1929, R. 5, s. 84–85.

⁷² Beniamin Jochweds (1898–1978), absolwent Wydziału Lekarskiego UW, doktor wszech nauk lekarskich (1923), w latach 1921–1924 asystent w I Klinice Chorób Wewnętrznych UW, później na Uniwersytecie Wiedeńskim; w latach 1925–1934 asystent oddziału wewnętrznego Szpitala Zakaźnego w Warszawie, od 1934 r. ordynator oddziału wewnętrznego Szpitala Starozakonných na Czystem. Podczas II wojny światowej przebywał w ZSRR. Powrócił w 1946 r. i objął stanowisko ordynatora oddziału Szpitala Wojskowego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Łodzi, wstępując jednocześnie do służby czynnej Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego (MBP). W 1951 r. został przeniesiony do Warszawy na stanowisko ordynatora Centralnego Szpitala MBP. W tymże roku mianowany doktorem habilitowanym z zakresu chorób wewnętrznych. W 1954 r. mianowany profesorem nadzwyczajnym i samodzielnym pracownikiem naukowym III Kliniki Chorób Wewnętrznych Akademii Medycznej w Warszawie.

⁷³ „Warszawskie Czasopismo Lekarskie” 1929, nr 49, s. 1150–1152.

⁷⁴ Jerzy Fejgin (27 VI 1927–9 IX 2015) dr inż., pracownik Instytutu Chemii Przemysłowej, Instytutu Tworzyw Sztucznych, tłumacz PATROL-u Kancelaria Patentowa, wieloletni redaktor cza-

W listopadzie 1929 r., w wyniku wygranego konkursu na naczelnego lekarza Szpitala Żydowskiego w Białymstoku, zmienił miejsce zamieszkania i przeniósł się do Białegostoku⁷⁵. W lokalnej białostockiej gazecie ukazała się notatka z informacją:

[...] stanowisko to [naczelnego lekarza Szpitala Żydowskiego] uzyskał znany specjalista, asystent d-ra Landau'a w szpitalu na Woli w Warszawie, autor licznych prac naukowych dr Mieczysław Fejgin. Dr Fejgin liczy 36 lat, do konkursu przedłożył trzydzieści kilka prac naukowych z zakresu medycyny wewnętrznej. W osobie d-ra Fejgina pozyska Białystok wybitną siłę naukową i fachową, wykształconą na najnowszych wzorach i metodach pracy w zwalczaniu chorób wewnętrznych⁷⁶.

Pojawił się także anons informujący o godzinach przyjęć doktora chorób wewnętrznych Mieczysława Fejgina. Gabinet znajdował się przy ul. Warszawskiej 15, czyli na terenie Szpitala Żydowskiego⁷⁷. Możliwe, że wybór Fejgina

---

sopisma naukowo-technicznego „Polimery”. Zob. <http://nekrologi.wyborcza.pl/0,11,,308687,Jerzy-Fejgin-nekrolog.html> [dostęp 20 XI 2020 r.].

⁷⁵ Białystok w XIX w. stał się ważnym skupiskiem ludności żydowskiej. W ciągu wieku ludność żydowska zwiększyła się 60-krotnie. I wojna światowa przekreśliła plany na to, by miasto mogło stać się jednym z najważniejszych ośrodków gospodarczych na ziemiach polskich. Zniszczenia wojenne, demontaże i rekwizycje spowodowały odpływ kilkudziesięciu tysięcy Żydów. Mimo iż w okresie międzywojennym Żydzi przestali być najliczniejszą grupą etniczną, nadal tworzyli dużą i liczącą się społeczność miasta. Głównie parali się handlem, ale dominowali w wolnych zawodach. Zob. P. Wróbel, *Na równi pochyłej. Żydzi Białegostoku w latach 1918–1939: demografia, ekonomika, dezintegracja, konflikty z Polakami*, „Przegląd Historyczny” 1988, R. 79, z. 2, s. 266–268.

⁷⁶ „Reflektor: niezależne społeczno-krytyczne pismo tygodniowe” 1930, R. 1, nr 2.

⁷⁷ Zob. <https://www.jewishbialystok.pl/Sale-bilardowe--Mieczys%C5%82aw-Fejgin-Goni%C4%85dzki,5401,4014> [dostęp 23 XI 2020 r.]. W drugiej połowie XVIII w. w Białymstoku powstał przytułek dla ubogiej ludności żydowskiej. Na początku XIX w. liczył 30 łóżek i miał nadzór lekarski, co pozwala nazwać go szpitalem. W 1830 r. w związku z wybuchem cholery stał się szpitalem zakaźnym. W latach 1832–1852 leczono tutaj także ludność chrześcijańską. Na przełomie 1862 i 1863 r. szpital przeniesiono do nowego budynku zbudowanego na placu подарowanym przez bogatego kupca Icka Zabłudowskiego przy ulicy Warszawskiej 15. Za założyciela szpitala uważa się dr. Sendera Blocha, lekarza-społeczника. Szpital miał sześć izb, wydzielone sale z chorymi chirurgicznymi. Średni personel medyczny i gospodarczy otrzymywał wynagrodzenie, lekarze pracowali za darmo. W 1883 r. dzięki dotacji kupca Wołkowyskiego wybudowano dla szpitala na sąsiednim placu dwupiętrowy budynek. Sytuacja finansowa szpitala w okresie międzywojennym, podobnie jak i innych placówek utrzymywanych przez gminę, była bardzo zła. Przemysł Białostocki był dotkliwie dotknięty wielkim kryzysem, który łączył się z bankructwami przedsiębiorstw, likwidacją fabryk, emigracją przedsiębiorców do konkurencyjnej Łodzi. Wszystko to sprawiło, że Białystok z prężnie rozwijającego się ośrodka stawał się coraz bardziej typowy dla Polski „B”. Składki wpłacane do kasy gminy były niewystarczające na liczne potrzeby utrzymywanych przez nią instytucji. Od 1922 r. liczący 96 łóżek Szpital Żydowski był szpitalem chorób wewnętrznych, dostępnym dla wszystkich. Od 1922 r. do wybuchu wojny kolejnymi kierownikami szpitala byli: dr Perlstejn, dr Izidor Wolf, dr Salomon Rozental, dr Mieczysław Fejgin, dr Owidiusz Kaplan. Wraz z zajęciem Białego-

padł na Białystok również ze względu na mieszkających tam krewnych. Przy ul. Sienkiewicza 1 znajdował się gabinet dentystryczny Olkiena Fejgina, absolwenta Uniwersytetu Warszawskiego⁷⁸.

Mieczysław Fejgin pracował jako lekarz naczelny i ordynator oddziału wewnętrzznego Szpitala Żydowskiego od stycznia do listopada 1930 r.⁷⁹ W tym samym roku pojawiła się nowa oferta pracy, dużo atrakcyjniejsza niż posada w Białymstoku, gdyż został ogłoszony konkurs na ordynatora oddziału wewnętrzznego Szpitala Starozakonnych na Czystem w Warszawie.

Możliwość podjęcia pracy w Warszawie okazała się silnym bodźcem dla Fejgina, który zdecydował się stanąć do kolejnego konkursu w tak krótkim czasie. Po jego wygraniu rozpoczął się kolejny etap jego kariery zawodowej, przerwanej wybuchem wojny. Była to ordynatura w Szpitalu Starozakonnych na Czystem⁸⁰. Znana jest rola tego ośrodka naukowo-lekarskiego w rozwoju polskiej

---

stoku przez Armię Czerwoną władze radzieckie przemianowały Szpital Żydowski na I Szpital Miejski i otworzyły tam oddział chirurgiczny. Po wkroczeniu Niemców, Żydzi trafili do getta i zostali wymordowani. Zob. P. Wróbel, *Na równi pochyłej...*, s. 273; R. Zabłotniak, *Niektóre wiadomości o żydowskiej służbie zdrowia w Białymstoku*, „Biuletyn Żydowskiego Instytutu Historycznego” 1966, R. 60, s. 110–115; E. Bernacki, *Ludzie i placówki służby zdrowia w regionie białostockim. Rys historyczny, biografie*, Białystok 1998, s. 81–83.

⁷⁸ https://www.jewishbialystok.pl/Gimnazjum_Dawid_Druskin,5400,3378 [dostęp 20 XI 2020 r.]; <https://www.szukajwarchiwach.gov.pl/de/jednostka/-/jednostka/6208951> [dostęp 20 XI 2020 r.]; <https://bg.uwb.edu.pl/ksiega-adresowa/ksiega2a.php> [dostęp 20 XI 2020 r.], <https://www.jewishbialystok.pl/Olkien-Fejgin,5401,6494> [dostęp 22 XI 2020 r.].

⁷⁹ AAN, 4197, Ministerstwo Szkolnictwa Wyższego w Warszawie, Życiorys, b.p.

⁸⁰ Szpital Starozakonnych w Warszawie powstał w 1799 r. w domu prywatnym przy ulicy Nowolipie z inicjatywy Dawida Königsberga. Później nadzór nad nim przejęła gmina, która w 1808 r. zarządziła przeniesienie szpitala na ulicę Marszałkowską, do domu nabytego za składki społeczeństwa. Mimo różnych utrudnień, przeprowadzek i zmian szpital rozrastał się i w latach sześćdziesiątych XIX w. miał czterysta łóżek i kilka oddziałów: wewnętrzny, chirurgiczny, psychiatryczny, okulistyczny i skórno-wenerologiczny. Niski stan higieny i przepełnienie sprawiły, że był jednym z gorszych w stolicy. W związku z tym Zarząd Gminy Starozakonnych postanowił zbudować nowy szpital, który rozpoczął działalność w 1902 r. W latach następnym rozwijał się nieustannie i wielostronnie, powstał w nim Instytut Naukowy i Szkoła Pielęgniarska, wzrastała liczba łóżek. Szpital wyposażono w nowoczesny sprzęt lekarski, sale operacyjne, liczne pracownie i gabinety. Placówka korzystała z miejskiej kanalizacji, wodociągów i gazu, miała centralne ogrzewanie parowe niskiego ciśnienia (była to pierwsza tego typu instalacja na ziemiach polskich), oświetlenie gazowe i elektryczne, wentylację, agregat prądotwórczy oraz własną studnię na wypadek awarii. Na powierzchni niezajętej przez budynek i drogi dojazdowe urządzono ogród, w którym posadzono drzewa i krzewy ozdobne, ustawiono ławki i altany. Na bardziej uczęszczanych trasach położono chodniki z płyt betonowych, a pozostałe drogi i ścieżki wysypano żwirem. Zainstalowano latarnie, które nocą oświetlały całą posesję. Na jednego chorego przypadało prawie 130 mkw. terenu, co mieściło się w normie przyjętej w nowszych szpitalach zagranicznych. Umeblowanie sal chorych, w których podłogi wyłożono kafelkami, żeby łatwo było utrzymać czystość, stanowiły żelazne łóżka stacjonarne, a przy nich stoliki nocne. Były też łóżka ruchome na kółkach. Każdy pacjent dostawał emaliowany kubek na wodę, sopluszczkę z pokrywką, miseczkę na odpadki i szklane naczynie na lekarstwa.

medycyny. Wygrywając konkurs na ordynatora oddziału wewnętrznego Fejgin musiał reprezentować wysoki poziom kwalifikacji zawodowych, skoro został przyjęty do szpitala nowoczesnego i zatrudniającego doskonałych specjalistów z różnych dziedzin medycyny, których przyciągała do pracy tutaj wysoka jakość usług, dobre warunki leczenia, a także możliwość pracy naukowej. Do najwybitniejszych medyków tej placówki należeli lekarze o światowej renomie, jak np. dr Samuel Goldflam (1852–1932) – neurolog, który opisał miastenię (znaną też jako choroba Erba-Goldflama) czy Edward Flatau (1868–1932) – twórca nowoczesnej neurologii polskiej, a zarazem pionier neurologii światowej. W medycynie z jego nazwiskiem wiązą się zespół Redlicha-Flatau, zespół Flatau-Sterlinga, choroba Flatau-Schidlera oraz objaw Flatau. W Szpitalu na Czystem pracowali też dr Ludwik Natanson (1821–1896), dr Stanisław Klein (1863–1934) czy dr Zygmunt Kramsztyk (1849–1920). Przed wybuchem wojny w placówce zatrudnionych było 147 lekarzy, 119 pielęgniarek, 6 farmaceutów oraz liczny personel pomocniczy. W drugiej połowie lat trzydziestych szpital ten był największym ośrodkiem leczenia zamkniętego w Warszawie. Poszerzono ofertę leczniczą i wychodzono naprzeciw występującym w tym czasie potrzebom zdrowotnym, m.in. w zakresie szerzącej się gruźlicy czy bardzo rozpowszechnionej jaglicy, która była główną przyczyną ślepoty, zwłaszcza wśród ludzi biednych. W szpitalu prowadzono działalność szkoleniową, naukową i badawczą, organizowano kursy i wykłady dla lekarzy i pielęgniarek, a także posiedzenia naukowe. Od 1903 r. działało tu Koło Naukowe⁸¹.

Od momentu zatrudnienia w Szpitalu Żydowskim na Czystem rozpoczęła się owocna, samodzielna praca kliniczna Fejgina, zarówno naukowa, jak i dydaktyczna, która była kontynuacją badań prowadzonych podczas asystentury u dr. Landaua. Zainteresowania Mieczysława, jak sam pisał, „szły w kierunku chorób przemiany materii, zwłaszcza cukrzycy i tarczycy, chorób nerek (zatrucie sublimatem) i wątroby oraz chorób krążenia – przeważnie od strony fizjologii krążenia i hemodynamiki⁸². Fejgin publikował nadal artykuły w czasopismach medycznych: w „Warszawskim Czasopiśmie Lekarskim”, „Polskiej Gazecie Lekarskiej”, „Polskim Archiwum Medycyny Wewnętrznej”, „Medycynie Doświadczalnej i Społecznej”, „Medycynie”, a także w „Kwartalniku Klinicznym Szpitala Starozakonnych”. Ten ostatni ukazywał się od 1922 r. i był pierwszym

---

Szpitalne ubranie składało się z koszuli, skarpetek dla mężczyzn i pończoch dla kobiet, szlafroka ciepłego z sukna lub letniego z płótna, pantofli i szlafmicy. Każdy otrzymywał ręczniki i chustki do nosa. W 1937 r. szpital mógł przyjąć 1174 chorych i był największym zakładem leczenia zamkniętego w Warszawie; zob. R. Zabłotniak, *Wybitni lekarze Szpitala Starozakonnych*, „Biuletyn Żydowskiego Instytutu Historycznego” 1970, R. 73, s. 93–94; Z. Podgórska-Klawe, *Szpitalne warszawskie 1388–1945*, Warszawa 1975, s. 238–240.

⁸¹ https://www.wolski.med.pl/vdata/_pliki/ht%5b2232%5d_zarys.pdf [dostęp 23 XI 2020 r.].

⁸² AAN, 4197, Ministerstwo Szkolnictwa Wyższego w Warszawie, Załącznik 2, b.p.

w Polsce periodykiem szpitalnym. Powstał z inicjatywy dr. Jakuba Sz wajcera (1851–1941), od 1902 r. naczelnego lekarza Szpitala na Czystem i kierownika naukowego kursów kształceniowych dla lekarzy. Na łamach kwartalnika omawiano przypadki chorych z oddziałów szpitala, diagnozę, sposoby leczenia, a także przedstawiano kliniczną dyskusję lekarzy. W periodyku pojawiały się sprawozdania z konferencji naukowych, w których uczestniczył Fejgin; zarówno przewodniczył posiedzeniom, brał udział w dyskusjach, jak i prezentował przypadki kliniczne⁸³. Był też autorem publikacji (wraz z Benedyktem Glassem)⁸⁴ *Gruźlica płuc: klinika, leczenie i współczesna organizacja walki z gruźlicą: podręcznik dla lekarzy i studentów*⁸⁵. Autorzy recenzji dotyczących podręcznika uznali książkę za bardzo wartościową, podkreślali jej wielką przydatność dla lekarzy i studentów medycyny, doceniali umiejętną syntezę materiału i propagowanie nowoczesnych metod leczenia gruźlicy (rentgenodiagnostyka)⁸⁶.

Fejgin czytał na bieżąco najnowsze publikacje dotyczące interesujących go działów medycyny, ukazujące się poza granicami Polski. Pozytywnie ocenił pracę Rudolfa Klimy, dotyczącą chorób i badań szpiku kostnego u ludzi zdrowych oraz chorujących na schorzenia układu krwiotwórczego⁸⁷. Interesował się rodzącą się diabetologią. Polecał również zapoznanie się z monografią prof. Ferdinanda Bertrama *Die Zuckerkrankheit* (Leipzig 1939), dotyczącą stanu badań nad cukrzycą i jej powikłaniami. W podsumowaniu napisał, że jest to: „niezmiernie pouczająca i pożyteczna książka, którą z prawdziwą korzyścią i przyjemnością przeczyta każdy lekarz, zarówno specjalista, jak i nie specjalista”⁸⁸. Popularyzował rozprawy naukowe światowych medyków dotyczące endokrynologii⁸⁹. Dwukrotnie wyjeżdżał za granicę w celach naukowych. W 1929 r. przebywał w klinice prof. Gustawa von Bergmanna (1878–1955), mieszczącej się w słynnym berlińskim szpitalu Charité. Kilka lat później, w 1936 r., podczas sześciu tygodni stypendium naukowego pracował w klinice wewnętrznej pod okiem prof. Marcelego Labbé w szpitalu de la Pitié w Paryżu. Profesor Labbé był autorem znanej w Polsce publikacji *Le traitement du diabète*

⁸³ „Kwartalnik Kliniczny Szpitala Starozakonnnych w Warszawie” 1936, t. 15, z. 3–4, s. 53–58, 60–65, 71, 88–89; 1937, t. 16, z. 1, s. 6–10; z. 2, s. 50–52, 69–70; z. 3, s. 198–199.

⁸⁴ Benedykt Glass (1902–?) pracował w Szpitalu Wolskim, prowadził również Sanatorium dla Żydów dr Przygody w Otwocku. Prawdopodobnie zginął w getcie warszawskim.

⁸⁵ M. Fejgin, B. Glass, *Gruźlica płuc: klinika, leczenie i współczesna organizacja walki z gruźlicą: podręcznik dla lekarzy i studentów*, Warszawa 1933.

⁸⁶ „Medycyna” 1938, nr 20, s. 682–683; „Warszawskie Czasopismo Lekarskie” 1933, nr 22, s. 509.

⁸⁷ R. Klima, *Sternal punktion und Knochenmarks bild bei Blutkrankheiten*, Berlin–Wien 1938; M. Fejgin (recenzja), „Warszawskie Czasopismo Lekarskie” 1938, R. 15, nr 9, s. 171.

⁸⁸ M. Fejgin (recenzja), „Warszawskie Czasopismo Lekarskie” 1939, R. 16, nr 19, s. 374.

⁸⁹ *Idem*, *Ważniejsze zagadnienia z fizjopatologii i kliniki gruczołu tarczowego*, „Warszawskie Czasopismo Lekarskie” 1939, R. 16, nr 7, s. 121–122.

(Paris 1926), dotyczącej leczenia i diety w przypadku cukrzycy⁹⁰. Informacji o tych wyjazdach naukowych Fejgin nie zamieścił w ankiecie dla ubiegających się o tytuły naukowe, podał tylko datę wyjazdu na stypendium naukowe z ramienia UNESCO w 1948 r.⁹¹

Poza codzienną pracą w szpitalu Mieczysław Fejgin angażował się, jak wielu jego kolegów, w działalność towarzystw lekarskich. W latach 1936–1939 działał w Zrzeszeniu Lekarzy Rzeczypospolitej Polskiej, skupiającym głównie lekarzy żydowskich, którego celem miała być zachęta do pracy naukowej poprzez organizowanie wieczorów dyskusyjnych i seminariów, zapewnianie łatwego dostępu do biblioteki i czasopism, regulowanie spraw zawodowych i społeczno-lekarskich, stworzenie życia klubowego. Był wiceprezesem organizacji⁹². Sprawozdania z zebrań były publikowane w „Warszawskim Czasopiśmie Lekarskim”. Podczas jednego z nich Mieczysław Fejgin mówił o sinicy, mechanizmie jej powstawania i znaczeniu klinicznym⁹³. Działał też w Warszawskim Towarzystwie Internistów Polskich, w Towarzystwie Lekarskim Warszawskim, a także w Towarzystwie Medycyny Społecznej. Na forum Towarzystwa Lekarskiego Warszawskiego wygłaszał referaty, np. w 1924 r. (wspólnie z prof. A. Landauem) pt. *Wskazania i metodyka stosowania insuliny*, w którym przedstawili próbę porównania insuliny angielskiej i warszawskiej wyprodukowanej przez Kazimierza Funka. Po tym referacie doszło do szerokiej dyskusji dotyczącej stosowania insuliny w leczeniu cukrzycy⁹⁴. Fejgin był aktywnym uczestnikiem wymiany myśli odbywających się po referatach innych lekarzy związanych z leczeniem chorób płuc, nowotworów układu oddechowego, chorób serca i układu krą-

⁹⁰ WBH-CAW, 16675, Akta personalne Mieczysława Fejgina, k. 15; J. Wnęk, *Światowa medycyna w Polskiej nauce i dydaktyce lekarskiej 1795–1939: pedagogiczny aspekt dyfuzji nauki*, cz. 2, Warszawa 2020, s. 82.

⁹¹ AAN, 4197, Ministerstwo Szkolnictwa Wyższego w Warszawie, Ankieta dla ubiegających się o tytuły naukowe, b.p.

⁹² WBH-CAW, 16675, Akta personalne Mieczysława Fejgina, k. 2.

⁹³ Zrzeszenie Lekarzy Rzeczypospolitej Polskiej działało w latach 1923–1939 i było odpowiedzią na antysemityzm polskiego środowiska lekarskiego i trudności, jakie stawiano przed lekarzami-Żydami przy wstępowaniu do Towarzystwa Lekarskiego Warszawskiego. Do założycieli i pierwszych władz należeli: Wilhelm Róbin, Wincenty Edelman, Henryk Stabholz, Adam Graber, Teofil Simchowicz, Jan Mutermilch, Wilhelm Knappe, Dawid Szenkier, Maurycy Lubelski, Zygmunt Bychowski i Izaak Lichtenberg. W 1939 r. organizacja zrzeszała sześciuset członków. Prawdopodobnie ostatnie zebranie odbyło się 23 V 1939 r. Zob. R. Zabłotniak, *Zrzeszenie Lekarzy Rzeczypospolitej Polskiej (1923–1939)*, „Biuletyn Żydowskiego Instytutu Historycznego” 1970, R. 73, s. 88–90.

⁹⁴ *Towarzystwo Lekarskie Warszawskie 1820–2005*, red. Z. Podgórska-Klawe, Warszawa 2005, s. 104–105. Pozostałe odczyty Fejgina: *Oznaczenie podstawowej przemiany materii i jej znaczenie kliniczne* (1926 r.); *Istota choroby reumatycznej w świetle nowych prac* (1934 r.); *Niezwykły przypadek rozległych złogów wapniowych w ustroju* (wspólnie z Natanem Meszem i Jerzym Dworeckim, 1935 r.); *ibidem*, s. 294, 334, 340, 343.

żenia⁹⁵. Był członkiem komitetu redakcyjnego w „Warszawskim Czasopiśmie Lekarskim”. W latach 1935–1939 prowadził wykłady w Szkole Pielęgniarstwa PCK, mieszczącej się przy ulicy Smolnej w Warszawie, ogłaszał popularyzujące medycynę artykuły w „Pielęgniarce Polskiej: czasopiśmie Polskiego Stowarzyszenia Pielęgniarek Zawodowych”, pisał m.in. o zapaleniu żył, cukrzycy i chorobie wrzodowej⁹⁶.

Przedwojenne osiągnięcia naukowe Mieczysława Fejgina przedstawiają się bardzo interesująco. Zwłaszcza dzisiaj, oceniane po kilkudziesięciu latach, obrazują zmiany, jakie przeszła praktyka medyczna poprzedniego stulecia. W okresie przedwojennym nie mamy jeszcze do czynienia z wyraźnym podziałem i usamodzielnieniem się takich dyscyplin interny, jak: kardiologia, hematologia czy nefrologia, stąd też w dorobku Fejgina znajdujemy prace dotyczące zachowania się białych ciałek krwi w przebiegu złośliwego zapalenia wsierdza, niedomogów mięśnia sercowego (kardiologia); stosowania bizmutu w zatruciach rtęcią (toksykologia); stosowania insuliny w ciężkiej cukrzycy, niedrożności jelit w zatruciu kwaśnym (kwasicy) w cukrzycy (diabetologia); zakażeń prątkiem durowym (choroby zakaźne); prób czynnościowych nerek, ostrego krwotocznego zapalenia nerek (nefrologia); bezsoku żołądkowo-trzustkowego, stanów żółtaczkowych (gastroenterologia); leczenia ropnych spraw płucnych za pomocą dożylnych 33-procentowych wlewk alkoholu, dychawicy oskrzelowej (pneumatologia); nowych aspektów choroby reumatycznej (reumatologia); blednicy (niedokrwistości wywołanej niedoborem żelaza), ostrej białaczki (hematologia); fizjopatologii gruczołu tarczowego (endokrynologia). Jednocześnie Mieczysław nadal prowadził praktykę prywatną. Wraz z Natanem Meszem (1875–1940/43?), Wilhelmem Rubinem (1873–1942) oraz Teofilem Simchowiczem (1879–1957) przyjmował pacjentów w Zakładzie Rozpoznawczo-Lecznicznym, mieszczącym się przy Alejach Jerozolimskich 41⁹⁷. Był to również jego adres zamieszkania, co świadczy o tym, że sytuacja materialna rodziny musiała

⁹⁵ *Ibidem*, s. 106–108.

⁹⁶ AAN, 4197, Ministerstwo Szkolnictwa Wyższego w Warszawie, Ankieta dla ubiegających się o tytuły naukowe samodzielnego pracownika nauki, b.p. Sprawy szkolenia pielęgniarek były obszarem priorytetowym działalności Polskiego Czerwonego Krzyża. Najpierw w Poznaniu (1921 r.), później w Katowicach (1927 r.) i wreszcie w Warszawie otwierały się kolejne szkoły PCK. Szkoła Pielęgniarstwa PCK w Warszawie powstała w 1929 r. przy ulicy Smolnej. Pielęgniarki PCK były przyjmowane w poczet siostr pogotowia sanitarnego w ramach Korpusu Sióstr Polskiego Czerwonego Krzyża, utworzonego 1 IV 1929 r., zatrudniane też były w leczniczych formacjach wojskowych. W 1930 r. Polski Czerwony Krzyż zawarł umowę z Ministerstwem Spraw Wojskowych, na mocy której potwierdzono wyłączność tej organizacji w kwestii dostarczania wykwalifikowanych pielęgniarek dla placówek wojskowych; zob. A. Kiefert, *90 lat Polskiego Czerwonego Krzyża*, „Kronika Warszawy” 2009, R. 141, z. 2, s. 9–10.

⁹⁷ *Spis abonentów sieci telefonicznej m. st. Warszawy Polskiej Akcyjnej Spółki Telefonicznej i Warszawskiej Sieci Okręg PPTT. Rok 1939–40*, Warszawa 1939, s. 443, <http://mbc.cyfrowemazowsze.pl/dlibra/docmetadata?id=9887&from=publication> [dostęp 27 XI 2020 r.].

się bardzo poprawić, skoro mogli zamieszkać przy jednej z głównych ulic Warszawy, posiadali również telefon. Fejginowie mieszkali tutaj do wybuchu wojny, wcześniej ich mieszkanie znajdowało się przy ul. Siennej 45, a potem przy ul. Wielkiej 14⁹⁸.

Wrzesień 1939. ZSRR

Wraz z wybuchem wojny Fejgin został zmobilizowany do wojska. Był przypisany do Korpusu Oficerów Sanitarnych kadry zapasowej 3 Szpitala Okręgowego w stopniu podporucznika⁹⁹. Od 6 do 17 września 1939 r. był lekarzem w stopniu porucznika w Szpitalu Polowym nr 508, początkowo stacjonującym w Lublinie¹⁰⁰. Wraz ze szpitalem dotarł do Łucka. 17 września szpital rozformowano. W Łucku, po klęsce wrześniowej znalazł się także brat Mieczysława, Leon, który jesienią 1941 r. postanowił wrócić do Warszawy, gdzie została jego żona z synkiem. Leon zginął w getcie warszawskim¹⁰¹. Natomiast Mieczysław przedostał się z Wołynia do Białegostoku. Zapewne wybrał to miasto ze względu na kontakty zawodowe i rodzinne. Zgodnie z wcześniejszymi ustaleniami sojuszniczymi między Niemcami a ZSRR miasto opuściły jednostki niemieckie i 22 września 1939 r. Białystok zajęła Armia Czerwona. Władze radzieckie zarządziły obowiązkową rejestrację żołnierzy Wojska Polskiego (WP) przebywających w mieście (czynnych i w stanie spoczynku). Zarejestrowanych zwolniono do domu, ale już 26 września większość z nich wezwano ponownie pod pozorem uaktualnienia danych i aresztowano. Rozpoczęła się selekcja zatrzymanych. Żołnierzy WP powołanych do armii z terenów włączonych do zachodniej Ukrainy i Białorusi rozpuszczono do domów, część jeńców skie-

⁹⁸ *Urzędowy spis lekarzy uprawnionych do wykonywania praktyki lekarskiej oraz aptek w Rzeczypospolitej w opracowaniu Ministerstwa Spraw Wewnętrznych*, Warszawa 1924/25, s. 209; *Rocznik Lekarski Rzeczypospolitej Polskiej na 1933/34 rok*, Warszawa 1933, s. 956; *Rocznik Lekarski Rzeczypospolitej Polskiej na 1938 rok*, Warszawa 1938, s. 667. W Warszawie w tym okresie znajdujemy inne osoby o nazwisku Fejgin: dr Brandla Bronisława Fejgin (1883–1942?) bakteriolog, pracowała w Państwowym Zakładzie Higieny u prof. Ludwika Hirszfelda (1884–1954). Zginęła na terenie getta; Regina Fejgin, stomatolog, przyjmowała pacjentów w prywatnym gabinecie przy ulicy Marszałkowskiej 91. Pojawia się także Rubin Fejgin, właściciel sklepu tytoniowego przy ul. Bielańskiej. Nie wiemy czy wymienione osoby były spokrewnione z Mieczysławem.

⁹⁹ *Rocznik Oficerski Rezerw 1934*, Warszawa 2003, s. 753.

¹⁰⁰ Lublin był filią 2. Szpitala Okręgowego. Możliwe, że w *Roczniku Oficerskim Rezerw* błędnie podano numer szpitala okręgowego, ewentualnie nastąpiła zmiana przydziału Fejgina; zob. A. Felchner, *Służba zdrowia Wojska Polskiego (od jesieni 1918 r. do mobilizacji w 1939 r.)*, cz. 2, Łódź 1990, s. 442.

¹⁰¹ E. Steffen, *W wirze zamieci: pamiętniki z wojny (1941 r.)*, cz. 3, „Przegląd Pruszkowski” 1993, nr 2, s. 111–112.

rowano do robót przymusowych (np. przy budowie drogi relacji Nowogród Wołyński–Lwów, czy w obozach podległych Ludowemu Komisariatowi Hutnictwa Żelaza). Oficerowie WP, policjanci i inni funkcjonariusze państwowi trafili do obozów specjalnych NKWD w Kozielsku, Starobielsku i Ostaszkowie. Nie wiemy czy Fejgin się zarejestrował, wiadomo, że uniknął represji i aresztowania. Pracował jako konsultant internista w radzieckim szpitalu wojskowym do czerwca 1940 r.¹⁰² Już w lipcu tego roku znalazł się w obwodzie archangielskim. Był jedną z 1589 osób deportowanych do Archangielska, tzw. *bieżeńców*. Oficjalną datą rozpoczęcia wysiedlenia był 29 czerwca 1940 r. i poprzedziły ją informacje o rejestracji dla chętnych, chcących wyjechać na stronę niemiecką do swych miejsc zamieszkania bądź do miejsca podanego przy rejestracji. Zgodnie z planami obu okupantów radziecko-niemieckie komisje mieszane miały umożliwić uchodźcom powrót do miejsc zamieszkania. Jednak po stronie radzieckiej chętnych było dwukrotnie więcej niż zakładano. Wśród osób masowo zapisujących się na wyjazd na stronę niemiecką była spora liczba Żydów. Część z nich mogła nie zdawać sobie sprawy z niebezpieczeństwa, a chciała wrócić do domu i bliskich. Pierwsze zetknięcie z okupantem sowieckim również mogło przyspieszyć wybór powrotu, szczególnie, że dużo uciekinierów nie doświadczyło jeszcze drugiej okupacji. Syn żydowskiego lekarza, który wraz z rodzicami znalazł się w Pińsku, wspominał rozmowy toczony między rodzicami w związku z rejestracją:

[...] z dwojga złego co będzie lepsze na krótszą i dłuższą metę? Wtedy wydawało nam się, że przyjęcie obywatelstwa sowieckiego zamknęłoby nam na zawsze drogę do domu. Tak też myślały tysiące innych uchodźców. Po wielu dyskusjach i rozmowach, po wielu listach i telegramach z tamtej strony Bugu, rodzice zdecydowali się na powrót do Otwocka. Niemcy przecież, w porównaniu z Rosjanami, byli narodem o wysokiej kulturze, wiedzieli co to znaczy szanować prawo. [...]. Ostatnim bodźcem był telegram od pani Stasi, która mieszkała w naszym domu. „Wracajcie – pisała – nie jest tak źle... Lekarze pracują”¹⁰³.

Zapewne tęsknota za rodzinami i brak pewności czy jeszcze będzie można spotkać bliskich, gdy przyjmie się paszport sowiecki, były także dla wielu bodźcem, by zarejestrować się na listę chętnych do powrotu na stronę niemiecką: „ten przeklęty kraj [...] to jedno wielkie więzienie. Jeśli zostaniemy tutaj, to już nigdy nie zobaczą Jurka”¹⁰⁴. Zapewne niepokój o rodzinę był przyczyną, dla której Fejgin chciał wrócić do pozostawionej w Warszawie żony i syna¹⁰⁵.

¹⁰² WBH-CAW, 16675, Akta personalne Mieczysława Fejgina, Zeszyt ewidencyjny, s. 3; k. 17.

¹⁰³ S. Waydenfeld, *Droga lodowa: od zesłania do wolności – odyseja Polaków*, Poznań 2013, s. 94–95.

¹⁰⁴ *Ibidem*, s. 94.

¹⁰⁵ Leon Fejgin miał kontakt z bratem i wiedział, że podobnie jak on, Mieczysław chciał wrócić do Warszawy. Miał szczęście, że pojechał w innym kierunku, inaczej zapewne podzieliliby los brata i innych Żydów, którzy wrócili do miejsc zamieszkania; zob. E. Steffen, *W wirze...*, s. 112.

W sumie granicę radziecko-niemiecką przekroczyło około 66 tys. osób, na ponad 164 tys. ubiegających się o prawo do powrotu. Większość odrzuconych stanowili uchodźcy narodowości żydowskiej¹⁰⁶. Właśnie owych „odrzuconych”, przede wszystkim uchodźców z Polski centralnej, wśród których znalazł się Fejgin, objęła oficjalnie rozpoczęta 29 czerwca 1940 r. fala wysiedleń ludności z zachodniej Białorusi i zachodniej Ukrainy¹⁰⁷.

Ludność wysiedlaną w głąb ZSRR dzieli się na kilka kategorii w zależności od charakteru pobytu i ich statusu prawnego. Grupa deportowanych w czerwcu 1940 r. (specprzesiedleńcy-uchodźcy) została przekazana na mocy zawartych wcześniej umów między NKWD a ludowymi komisariatami ZSRR (Narkomatami) do ich dyspozycji do pracy. Wysiedleńcy zostali w większości umieszczeni na północnych obszarach leśnych ZSRR, w zamkniętych osadach o charakterze specjalnym, zwanych „specposiołkami”. Ścisła kontrola pracowników NKWD, zaostrzony rygor i zawyżone normy pracy obowiązywały dowiezionych do poszczególnych obwodów. Ich status prawny zbliżony był do statusu tzw. kułaków, zsyłanych na wschód w ramach kolektywizacji w latach 1930–1931. Mieszkańcy osad specjalnych nie mieli prawie żadnych praw. Bez zgody komendanta nie mogli opuścić miejsca zamieszkania, wymienić posiadanych rzeczy na żywność, przenieść się do innego baraku. Wszelka niesubordynacja karana był grzywną i aresztem¹⁰⁸. Fejgin od lipca 1940 r. do stycznia 1942 r. przebywał w obwodzie archangielskim, w rejonie prioziernym¹⁰⁹. Pracował w osiedlu Czażenga jako kierownik punktu medycznego¹¹⁰. Do chwili amnestii w sierpniu 1941 r., w rejonie prioziernym znajdowało się 446 osób przesiedlonych z terenów II Rzeczypospolitej¹¹¹.

Na mocy dekretów z sierpnia 1941 r.¹¹² wszyscy obywatele polscy, wobec których zastosowano amnestię, mieli prawo do opuszczenia dotychczasowych

¹⁰⁶ Specjalna komisja powołana przez Radę Komisarzy Ludowych dekretem z 25 X 1939 r. miała zająć się przesiedleniem uchodźców z wyznaczonych ośmiu miast (wśród nich znalazł się Białystok) na wschód Białoruskiej SRR. Z Białegostoku 29 VI 1940 r. odeszło w sumie pięć transportów. Jeden trafił do Archangielska, trzy do Kotłasu i jeden do Szabalino; zob. D. Boćkowski, *Białystok w latach okupacji sowieckiej (1939–1941)*, „Białostoczczyzna” 1996, R. 2, nr 42, s. 59–60; *idem*, *Czas nadziei: obywatele Rzeczypospolitej Polskiej w ZSRR i opieka nad nimi placówek polskich w latach 1940–1943*, Warszawa 1999, s. 82.

¹⁰⁷ Ponad 80 proc. deportowanych stanowiła ludność żydowska; zob. D. Boćkowski, *Czas nadziei...*, s. 83.

¹⁰⁸ *Ibidem*, s. 105.

¹⁰⁹ Baza danych ofiar represji politycznych ZSRR: [https://ru.openlist.wiki/%D0%A4%D0%B5%D0%B9%D0%B3%D0%B8%D0%BD_%D0%9C%D1%8F%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BB%D0%B0%D0%B2_%D0%93%D0%B5%D0%BD%D1%80%D0%B8%D1%85%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87_\(1894\)](https://ru.openlist.wiki/%D0%A4%D0%B5%D0%B9%D0%B3%D0%B8%D0%BD_%D0%9C%D1%8F%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BB%D0%B0%D0%B2_%D0%93%D0%B5%D0%BD%D1%80%D0%B8%D1%85%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87_(1894)) [dostęp 19 X 2021 r.].

¹¹⁰ AAN, 937, Związek Patriotów Polskich w ZSRR, Życiorys, k. 2.

¹¹¹ D. Boćkowski, *Czas nadziei...*, s. 115, 118, 122, 133.

¹¹² Dzień po ataku III Rzeszy na Związek Sowiecki, 23 VI 1941 r., gen. Władysław Sikorski w przemówieniu radiowym domagał się uwolnienia z sowieckich więzień „tysięcy Polek i Po-

miejsc pobytu oraz swobodnego zamieszkania na całym terytorium ZSRR z wyjątkiem obszarów zastrzeżonych w dokumencie. Generalnie mało komu udało się ruszyć zaraz po ogłoszeniu amnestii, gdyż decydowało o tym długie oczekiwanie na dokumenty, bilety, potwierdzenie transportu itd. Czasem zajmowało to kilka miesięcy, albo i dłużej. Poza tym zesłańcy stanowili tanią siłę roboczą i ich masowy exodus był nie na rękę lokalnym władzom¹¹³. Przyczyną odwlekania wyjazdu przez Żydów mogła być obawa związana z plotką, że dekret dotyczy tylko Polaków¹¹⁴. Może też powodem opóźnień był nowy okólnik, który we wrześniu 1941 r. otrzymały władze terenowe, pozwalający wypuszczać wyłącznie tych Polaków, którzy po 17 września otrzymali radzieckie paszporty. Fejgin nie posiadał tego dokumentu, miał tylko paszport polski wydany przed 1939 r.¹¹⁵

Mieczysław opuścił osadę dopiero w styczniu 1942 r.¹¹⁶ Okres tych dwóch miesięcy: od wyjazdu z Czażengi do przyjazdu do Soroczyńska był czasem na pewno dramatycznym. Mieczysławowi zależało na dotarciu do żony i syna, którzy uciekli z Warszawy i znaleźli się w okolicach Wiatki (obecnie Kirow), gdzie mieszkała rodzina Hersza Fejgina, ojca Mieczysława: Miłka i Jankel Fejginowie. Miłka i Jankel zginęli w grudniu 1941 r. w Wiatce. Nie znamy okoliczności ich śmierci¹¹⁷. Maria, żona Mieczysława zmarła 2 lutego 1942 r. na zawał serca pod Wiatką¹¹⁸. Zapewne Mieczysław nie zdążył się z nią zobaczyć. Nie wiadomo kto zajął się ich synem do momentu, gdy przyjechał po chłopca. Mieczysław zabrał Jerzego i razem dotarli do Soroczyńska, należącego do obwodu Czkałow¹¹⁹.

Soroczyńsk stał się ich miejscem pobytu przez trzy lata, od marca 1942 r. do lutego 1945 r.¹²⁰ Mieczysław pracował w miejskiej poliklinice jako lekarz internista. Od momentu utworzenia lokalnej organizacji Związku Patriotów

laków”. Była to oferta współpracy pod adresem Związku Sowieckiego. W rezultacie (przy pośrednictwie Wielkiej Brytanii) doszło do rozpoczęcia pertraktacji między Polską a Związkiem Sowieckim zakończonych podpisaniem 30 VII 1941 r. w Londynie polsko-sowieckiego układu sojuszniczego, skierowanego przeciwko Niemcom (układ Sikorski–Majski). Dokument zawierał protokół, który głosił, że z chwilą przywrócenia stosunków dyplomatycznych między Polską a Związkiem Radzieckim; „Rząd sowiecki udzieli amnestii wszystkim obywatelom polskim, którzy są obecnie pozbawieni swobody na terytorium ZSRR bądź jako jeńcy wojenni, bądź na innych odpowiednich podstawach”. 12 VIII 1941 r. Prezydium Rady Najwyższej ZSRR ogłosiło dekret o „amnestii” dla obywateli polskich.

¹¹³ Fejgin zanotował, że przebywał „od czerwca 1940 r. do stycznia 1942 w Osiedlu Archangielskiej Oblaści, a po zwolnieniu obywateli polskich, od marca 1942 r. tutaj w Soroczyńsku”; zob. AAN, 937, Związek Patriotów Polskich w ZSRR, k. 285.

¹¹⁴ H. Grynberg, *Dzieci Syjonu*, Warszawa 1994, s. 104.

¹¹⁵ AAN, 937, Związek Patriotów Polskich w ZSRR, s. 285.

¹¹⁶ WBH-CAW, 16675, Akta personalne Mieczysława Fejgina, Życiorys, k. 15.

¹¹⁷ <https://www.geni.com/people/Jankel-Feigin/4965434003450080424> [dostęp 13 XI 2020 r.].

¹¹⁸ <https://collections.ushmm.org/search/> [dostęp 23 III 2021 r.].

¹¹⁹ Obecnie obwód Orenburg.

¹²⁰ WBH-CAW, 16675, Akta personalne Mieczysława Fejgina, Zeszyt ewidencyjny, k. 3.

Polskich (ZPP) w kwietniu 1944 r., aż do chwili wyjazdu z miasta, był jej przewodniczącym¹²¹. By zostać przyjętym do organizacji należało złożyć deklarację o utożsamianiu się z ideowo-politycznym profilem działalności ZPP. Z protokołów posiedzeń zarządu wynika, że członkowie ZPP, oprócz dbania o „akcje politycznego nawracania soroczyńskiej Polonii” i aktywizowania jej zarówno pod względem politycznym, jak i społecznym, po otrzymaniu zgody od miejscowych władz zorganizowali świetlicę. Odbywały się w niej akademie, wieczorki taneczne dla młodzieży, podczas których „były recytowane wiersze Tuwima, Broniewskiego, Szenwalda i innych. Wystąpił również nowo zorganizowany chór, który wykonał pieśni ludowe i żołnierskie”. Udało się także otworzyć szkołę polską z internatem¹²². Fejgin, w imieniu zarządu, pozytywnie odpowiedział na prośbę wystosowaną przez jednego z oficerów o opiekę kulturalną i polityczną nad podchorążymi szkoły lotników polskich. Prośba dowódcy nie dziwi, Stalin powierzył pracę polityczno-wychowawczą w dywizji oraz ideowe wychowanie żołnierzy działaczom ZPP. *Instrukcja o służbie kulturalno-oświatowej* powoływała do życia korpus oficerów służby kulturalno-oświatowej obsadzany przez Zarząd Główny ZPP¹²³. Z innych akcji ZPP należy wymienić „przeróbkę wełny na walonki”, dzięki tej pracy kilka rodzin otrzymało bardzo potrzebne obuwie¹²⁴. Do zadań członków należało także rozdzielanie depozytów żywnościowych. Z analizy protokołów wynika, że między Fejginem a sekretarzem organizacji M. Lewkowiczem¹²⁵ istniał spór, ujawniający się w momencie wysuwania różnych propozycji i głosowania nad nimi. Jedną ze spornych spraw dotyczyła rozdysponowania nadliczbowych talonów żywnościowych. Lewkowicz zaproponował zrealizowanie talonów i przeznaczenie żywności dla mającego się otworzyć internatu przy szkole dla dzieci. Zarząd przegłosował projekt Fejgina i talony rozdano aktywnym członkom ZPP i potrzebującym rodzinom wojskowych. Podczas innego zebrania Mieczysław zarzucił Lewkowiczowi, że wysłał „depezę hołdowniczą” do zarządu ZPP podpisaną tylko przez autora, bez porozumienia z Zarządem i listem poleconym, a stosowniej byłoby posłać telegram. Przy omawianiu programu akademii „Ku czci 11 Listopada” panowie mieli odmienne opinie dotyczące zaproszenia orkiestry. Fejgin uważał, że z powodu braku funduszy należy z niej zrezygnować, Lewkowicz ripostował, że orkiestra zagra tylko hymn, tańce będą przy „radioli”, a jeden z muzyków obiecał bezpłatnie akompaniować do tańca trojaka na scenie. Największy konflikt

¹²¹ AAN, 937, Związek Patriotów Polskich w ZSRR, s. 55.

¹²² *Ibidem*, s. 2.

¹²³ W Czakałowie istniały dwie szkoły lotnicze: Wojskowa Szkoła Lotnicza (szturmowców) i wojskowa Szkoła Lotnicza Pilotów-Nawigatorów; zob. C. Grzelak, H. Stańczyk, S. Zwoliński, *Bez możliwości wyboru: wojsko polskie na froncie wschodnim 1943–1945*, Warszawa 1993, s. 133.

¹²⁴ AAN, 937, Związek Patriotów Polskich w ZSRR, s. 55–56.

¹²⁵ Nie udało się ustalić imienia Lewkowicza.

związany był ze sprawą rekrutacji jednego z kandydatów do ZPP. Deklaracje chętni składali przewodniczącemu, a on powinien je przekazywać sekretarzowi. Jedno z podań Fejgin zatrzymał i dał innemu członkowi zarządu. Na zarzuty Lewkowicza odpowiedział, że nie ma do niego zaufania, gdyż podejrzewa sekretarza o nanoszenie zmian na deklaracjach. Atmosfera wzajemnej niechęci musiała być duża, skoro podczas jednego z posiedzeń lekarz zagroził, że „jeśli dalsza praca będzie się odbywała w takich warunkach i w tej atmosferze, to będzie zmuszony zrzec się stanowiska przewodniczącego”¹²⁶. Priorytetem dla Fejgina był powrót wraz z synem do Polski. Działał racjonalnie i odpowiedzialnie, wykorzystując każdą możliwość dającą im szansę na bezpieczne dotarcie do kraju¹²⁷. Zapewne uważał, że jego wstąpienie i aktywna działalność w organizacji mogą ułatwić zgodę na zaciągnięcie się do formujących się jednostek Wojska Polskiego. Przewodnicząca Zarządu Głównego ZPP Wanda Wasilewska kierowała działalnością ZPP przy tworzeniu polskich jednostek wojskowych w ZSRR. Oficjalny komunikat rządu radzieckiego wydany 7 maja 1943 r. głosił, że wychodząc naprzeciw prośbie ZPP, na terytorium ZSRR będzie tworzona polska dywizja im. Tadeusza Kościuszki¹²⁸.

Sformowane w 1943 r. w ZSRR wojsko polskie powstało z woli i na rozkaz Stalina w celu ułatwienia realizacji radzieckich planów imperialnych¹²⁹. Jednak dla zaciągających się w jego szeregi Polaków było nadzieją na wolność, powrót do ojczyzny i możliwość walki z wrogiem pod własnym, biało-czerwonym sztandarem. Bazę rekrutacyjną stanowiła ludność polska wywieziona w latach 1939–1941 z obszarów wschodnich II Rzeczypospolitej w głąb ZSRR. Istniały dwa systemy naboru: zaciąg ochotniczy i mobilizacja Polaków z terytorium Związku Radzieckiego. Ochotniczy zaciąg regulowała *Instrukcja Związ-*

¹²⁶ AAN, 937, Związek Patriotów Polskich w ZSRR, s. 1, 13, 26–28, 31

¹²⁷ Fejgin zapewne należał do grupy tzw. spóźnionych do Andersa. Powstanie Armii Andersa, które nastąpiło niedługo po sygnowaniu układu Sikorski–Majski, było dla polskich więźniów, zwalnianych z łagrów na mocy amnestii z sierpnia 1940 r. oraz przymusowo deportowanych w lutym i czerwcu 1940 r., nadzieją na powrót do kraju w szeregach polskiej armii, na walkę z wrogiem i zemstę za doznane krzywdy. Fejgin opuścił osadę dopiero w styczniu 1942 r., pojechał po syna i już nie miał możliwości zaciągnięcia się do Armii Andersa. Był jednym z wielu spośród wspomnianych „spóźnionych”, którzy stanowili podstawowy człon Armii gen. Berlinga; zob. J. Chrobaczyński, *Konteksty przełomu 1944–1945: społeczeństwo wobec wojennych rozstrzygnięć. Postawy – zachowania – nastroje*, Kraków 2015, s. 501–503.

¹²⁸ C. Grzelak, H. Stańczyk, S. Zwoliński, *Bez możliwości...*, s. 42.

¹²⁹ Po przegranej III Rzeszy pod Stalingradem (28 VI 1942–2 II 1943 r.) Stalin stał się jednym z głównych zwycięzców, a później również beneficjentów wojennych (z agresora stawał się sojusznikiem i koalicjantem). Przypieczętowaniem tej nowej pozycji ZSRR była konferencja w Teheranie i sukcesy Stalina w pertraktacjach z przywódcami Wielkiej Brytanii i Stanów Zjednoczonych. Ustalono, że „za powojenne bezpieczeństwo w Europie Środkowo-Wschodniej i Południowej będzie odpowiadał Związek Sowiecki”; cyt. za J. Chrobaczyński, *Konteksty przełomu...*, s. 511–512.

ku *Patriotów Polskich*, mówiąca o dobrowolnym zgłaszaniu się Polaków do radzieckich organów mobilizacyjnych (wojenkomatów). Ochotnicy uznani za niezdolnych do walki odsyłani byli z powrotem do miejsc zamieszkania. Ci, którym trudno było bezpośrednio dotrzeć na miejsce zaciągu, np. z powodu braku przepustki, pisali podania z prośbą o przyjęcie do wojska polskiego do wojenkomatów. Wielu z nich, podobnie jak Fejgin, nie otrzymało pozytywnej odpowiedzi. Rozgoryczeni, pewni, że powodem odrzucenia ich kandydatur było pochodzenie żydowskie, pisali listy do Wandy Wasilewskiej, licząc na jej interwencję i skuteczne działanie¹³⁰.

Fejgin dwukrotnie pisał do Moskwy. Za pierwszym razem, zaniepokojony faktem, że nie został zmobilizowany wraz z innymi Polakami do powstającej dywizji, wysłał oprócz listu do Wasilewskiej podanie o przyjęcie do wojska do gen. Berlinga i do miejscowego wojenkomatu. Po krótkim zrelacjonowaniu swej drogi zawodowej i przedstawieniu losów w czasie wojny informował adresatów:

[...] obecnie na podstawie posiadanego przez mnie paszportu polskiego sprzed 1939 r. władze lokalne wydać mi mają tzw. *widnażitelstwo*¹³¹ bez obywatelstwa. Wobec tego nie zostałem powołany ostatnio razem z innymi obywatelami polskimi, posiadającymi obecnie paszporty sowieckie, do tworzącej się Dywizji Polskiej im. Tadeusza Kościuszki. Stojąc na stanowisku, że nieprzyznanie mi chwilowo obywatelstwa polskiego nie powinno i nie może stanowić żadnej formalnej, ani rzeczowej przeszkody do wzięcia udziału w walce ze wspólnym wrogiem faszystowskim, uprzejmie proszę o zaliczenie mnie do wspomnianej Dywizji Polskiej.

Kończąc prosił o zgodę na zabranie ze sobą niepełnoletniego syna, którego nie miałyby z kim zostawić¹³². Dwa miesiące później, w lipcu 1943 r. Fejgin – zapewne zdenerwowany brakiem odpowiedzi – napisał drugi raz do Wasilew-

¹³⁰ Nadawca z Tadżykistanu pisał: „na zbornym punkcie wszystkich Żydów odesłano z powrotem na miejsce zamieszkania. [...]. To wywarło na mnie jak i na resz[cie] [...] wstrząsające wrażenie. [...] Polska Dywizja im. Kościuszki jest więc ciągiem sikorszczyzny?”. Inny ochotnik tłumaczył się, że pomylił wyznanie rodziców z narodowością i dostał paszport z informacją, że jest Żydem. Prosił Wasilewską o pomoc w naprawieniu pomyłki, gdyż jest prawdziwym polskim patriotą i chce wziąć udział w walce o Polskę. Kolejny skarżył się przewodniczącej, że lokalny punkt mobilizacyjny przyjął w szeregi jednostki tylko tych, którzy mieli w paszporcie napisane, że są narodowości polskiej. Swoją apel kończy słowami: „Proszę Was Towarzystwo zużyć swój wielki wpływ na miarodajnych czynników, aby nie robiono różnicy w narodowości czy religii [...], gdyż wszyscy chcemy walczyć”. Gorzkie słowa skierował do Wasilewskiej bezczynnie siedzący w domu i oczekujący wezwania Dawid Sztutman: „Zrozumiałym dla nas jest, dlaczego nie mogliśmy się dostać do armii gen. Andersa, Malarz i ja jako Żydzi byliśmy tam niepożądanymi. Czyżby i teraz powtarzała się historia? [...]. Proszę darować mi gorzkie słowa. Płyną one ze zbolełego serca. Jeszcze raz proszę o powołanie do wojska tak mnie, jak i kuzyna mego”; zob. AAN, 937, Związek Patriotów Polskich w ZSRR, s. 155–156, 206, 268, 368.

¹³¹ Paszport, karta pobytu (ros.).

¹³² AAN, 937, Związek Patriotów Polskich w ZSRR, s. 285.

skiej, podkreślając że nie rozumie, dlaczego spotyka się z takimi komplikacjami i trudnościami. Apelował do jej „znanego powszechnie poczucia sprawiedliwości, aby sprawa moja nie pozostała bez echa jak dotychczas”¹³³. Powoływał się na znajomość z prof. Jakubem Parnasem, działaczem ZPP, wówczas Dyrektorem Chemii w Narodowym Instytucie Nauk Biologicznych i Medycznych Akademii Nauk Medycznych. Parnas był również członkiem Akademii Nauk ZSRR¹³⁴. W czasie studiów na UW Fejgin uczęszczał na jego wykłady z chemii, zdawał egzaminy przed komisją, w której był on obecny¹³⁵.

Lekarzowi przyszło jeszcze długo czekać na pozytywne załatwienie prośby. W drugiej połowie sierpnia 1944 r. sformowana została 2 Armia Wojska Polskiego na obszarze tzw. Polski lubelskiej. Wśród żołnierzy przeważali Polacy (85 proc.), ale byli też Ukraińcy, Białorusini, Rosjanie i Żydzi. Kadra oficerska w zdecydowanej większości wywodziła się z Armii Czerwonej. Dowódcą armii został gen. Karol Świerczewski¹³⁶. 31 stycznia 1945 r. Fejgin otrzymał rozporządzenie wydane przez rejonowy wojenkomat, by 15 lutego stanął się w Lublinie w Departamencie Służby Zdrowia 2 Armii WP. W dokumencie była adnotacja, że może towarzyszyć mu syn Jerzy.

Po przybyciu do Lublina, od płk. Dymitra Tielkowa, od grudnia 1944 r. pełniącego funkcję szefa Służby Zdrowia 2 Armii WP, Mieczysław dostał przydział na stanowisko starszego inspektora internisty (od 16 marca) Polowego Punktu Ewakuacyjnego (PEP) nr 3¹³⁷. Wszystkie szpitale 2 Armii WP podporządkowane były PEP nr 3¹³⁸. W marcu jednostka dotarła w rejon Gorzowa

¹³³ *Ibidem*, s. 138.

¹³⁴ Jakub Karol Parnas (1884–1949) był jednym z najwybitniejszych biochemików pierwszej połowy XX w., twórcą polskiej szkoły biochemii. Stopień naukowy doktora chemii uzyskał na Uniwersytecie w Monachium. W 1916 r. zorganizował i kierował Zakładem Chemii Fizjologicznej UW. W 1920 r. przeniósł się do Lwowa, gdzie pracował w Zakładzie Chemii Uniwersytetu Jana Kazimierza. Po zajęciu Lwowa przez wojska sowieckie pracował w Narodowym Instytucie Medycznym jako kierownik Katedry Chemii. Później znalazł się w Ufie, skąd w 1943 r. przeniesiono go do Moskwy. Oskarżony o szpiegostwo, został aresztowany 29 I 1949 r. i zmarł tego samego dnia. Został zrehabilitowany w 1960 r. Zob. J. Barańska, A. Dżugaj, J. Kwiatkowska-Korczak, *Życie i tragiczna śmierć Jakuba Karola Parnasa, wybitnego polskiego biochemika, współodkrywcy glikozy*, „Kosmos: problemy nauk biologicznych” 2008, t. 57, nr 1–2, s. 1–17.

¹³⁵ AUW, 1149, Akta Mieczysława Fejgina, Teczka studencka Fejgina, b.p.; *ibidem*, Świadczenia zaliczenia zajęć z chemii podpisane przez Parnasa, b.p.; *ibidem*, Protokół podkomisji egzaminacyjnej z wynikiem celującym z egzaminu z chemii teoretycznej i praktycznej, b.p.; egzaminatorem był Parnas.

¹³⁶ C. Grzelak, H. Stańczyk, S. Zwoliński, *Bez możliwości...*, s. 198.

¹³⁷ WBH-CAW, 16675, Akta personalne Mieczysława Fejgina, Materiały opiniodawcze awansowe i odznaczenia, s. 1; *ibidem*, Zeszyt ewidencyjny, s. 4, 7.

¹³⁸ Jeden z lekarzy, Kazimierz Płoński, we wspomnieniach związanych z działalnością służby zdrowia nie wymienił wśród personelu Fejgina. Autor tłumaczył, że miał trudności z dotarciem do pełnej obsady personalnej i listy zasłużonych. Wśród personelu polowego punktu ewakuacyjnego nr 3 byli między innymi: Anna i Leon Gecow, Tadeusz Hans, Maria Iwińska,

Wielkopolskiego, skąd została skierowana na Dolny Śląsk i podporządkowana dowódcy 1. Frontu Ukraińskiego Iwanowi Koniewowi. Początkowo zamierzano wykorzystać 2 AWP do walki o Wrocław. W marcu lekarz wraz z szefostwem sanitarnym znalazł się w okolicach miasta. Po zmianie decyzji 2 AWP skierowano nad Nysę, skąd wyruszyła do działań w ramach operacji łużyckiej, która rozpoczęła się 16 kwietnia. Baza szpitalna została na początku kwietnia rozmieszczona w Ruszowie. Tutaj Fejgin spędził kilka tygodni, do 8 maja. Jeden z lekarzy pracujących w PEP nr 3 tak opisywał miejscowość i warunki:

[...] była to dość duża miejscowość położona na podmokłym, piaszczystym terenie, gęsto utkanym jałowcami i skarłowaciałymi sosenkami. Niedaleko poza miastem rozciągały się duże lasy, które sięgały aż po Nysę Łużycką. Domy przeważnie murowane, parterowe lub piętrowe, świeciły pustkami, gdyż gospodarze opuścili je w trwodze i pośpiechu, pozostawiając tu i ówdzie starców, kobiety i dzieci. Puste więc i urządzone mieszkania stwarzały dobre warunki do pracy. Szefostwo służby zdrowia mieściło się w obszernym parterowym domu. Każdy z pracowników mógł wygodnie się urządzić [...]. Nasze życie prywatne w Ruszowie skupiało się jedynie wokół zagadnień związanych ze zbliżającą się ofensywą. Warunki bytowe mieliśmy dobre, każdy z nas miał swoją wygodną kwaterę, której pilnował przydzielony żołnierz. Urządzenie kwater było wystarczające, gdyż Niemcy pozostawili wszystko w należytym porządku. Uciekając nie zapomnieli o najmniejszej rzeczy. Na przykład stare naczynia domowe były dokładnie oczyszczone, opakowane i najczęściej umieszczone na strychu, w komórce itd.¹³⁹

W Ruszowie Fejgin wraz z personelem medycznym zajmował się rannymi i chorymi przywozonymi pociągami sanitarnymi z miejsca walk do szpitala. W toku walk na Łużycach 2 Armia WP miała 4902 poległych, 2798 zaginionych oraz 10 532 rannych żołnierzy. Winę za niepowodzenia i straty ponosi dowództwo armii, a szczególnie gen. Świerczewski, który nie mając doświadczenia w kierowaniu taką operacją koncentrował się na osobistym angażowaniu w dowodzenie jednostkami ochrony sztabu, zamiast kierować wysiłkiem całej armii¹⁴⁰. Pułkownik Dymitr Tiełkow w charakterystyce służbowej Fejgina napisał, że lekarz wywiązywał się ze swoich obowiązków służbowych doskonale. Za udział w wojnie Mieczysław otrzymał w grudniu 1945 r. Srebrny Krzyż Zasługi i awans na majora¹⁴¹.

Zbigniew Iwiński, Stanisław Koronczewski i Bolesław Sadliński; zob. K. Płoński, *W szeregach służby zdrowia 2 AWP*, Warszawa 1969, s. 5, 191, 102.

¹³⁹ *Ibidem*, s. 102–104.

¹⁴⁰ C. Grzelak, H. Stańczyk, S. Zwoliński, *Bez możliwości...*, s. 205.

¹⁴¹ Pozostałe odznaczenia przyznane Mieczysławowi: Order Odrodzenia Polski IV klasy w 1946 r.; Medal za Odrę, Nysę, Bałtyk w 1946 r.; Medal Zwycięstwa i Wolności 1945 r. w 1946 r.; Złoty Krzyż Zasługi w 1947 r.; Brązowy Medal Siły Zbrojne w Służbie Ojczyzny w 1951 r.; Srebrny Medal Siły Zbrojne w Służbie Ojczyzny w 1955 r.; zob. WBH-CAW, 16675, Akta personalne Mieczysława Fejgina, Materiały opiniodawcze awansowe i odznaczenia, s. 1; *ibidem*, Zeszyt ewidencyjny, s. 4.

Polska Ludowa

Na etacie starszego inspektora internisty w PEP nr 3 Fejgin pozostał do końca sierpnia 1945 r. Kolejnym etapem jego życia był powrót do Warszawy wraz z synem. Jerzy po ukończeniu szkoły średniej podjął studia na Politechnice Warszawskiej¹⁴². W tym czasie Fejgin powtórnie się ożenił z Cecylią Byszkowską-Szmidt, dentystką¹⁴³.

Po przyjeździe do stolicy rozwijała się dalsza kariera zawodowa Mieczysława, jako lekarza i naukowca¹⁴⁴. Po wojnie wyraźnie dominowały zainteresowania kardiologią. Oprócz licznych artykułów dotyczących chorób serca, był również współautorem (z prof. Mieczysławem Kędrą) kilku opracowań monograficznych dotyczących tej tematyki¹⁴⁵. Jego zainteresowania kardiologiczne uznać można za bardzo szerokie, obejmujące zarówno chorobę wieńcową, niewydolność serca, jak i wady zastawkowe. *De facto* te trzy obszary stanowiły większość przypadków kardiologicznych, które były obiektem terapii kardiologicznej w latach pięćdziesiątych i sześćdziesiątych ubiegłego wieku¹⁴⁶. Przedmiotem medycznych zainteresowań Fejgina pozostawały także choroby nerek¹⁴⁷. Wydaje się zatem, że najcelniej jego powojenne zainteresowania naukowe i edukacyjne opisuje modne dzisiaj połączenie kardiologii i nefrologii – kardionefrologia.

¹⁴² Jerzy był absolwentem liceum Hugona Kołłątaja w klasie o profilu matematyczno-fizycznym w roku szkolnym 1945/1946; zob. <https://21lo.waw.pl/uczniowie/absolwenci/> [dostęp 20 III 2021 r.].

¹⁴³ Cecylia Byszkowicz-Szmidt (1907–1986), jej pierwszy mąż Dawid Byszkowicz zginął podczas okupacji. Rodzice Cecylii, Nikodem i Stefania, zostali zamordowani w getcie warszawskim. W kwestionariuszu Fejgin napisał, że była prześladowana z powodów rasowych. Zob. WBH-CAW, 16675, Akta personalne Mieczysława Fejgina, Zeszyt ewidencyjny, k. 2; *Rocznik Lekarski Rzeczypospolitej Polskiej na rok 1948 zawierający spis lekarzy, lekarzy dentystów i farmaceutów oraz wykaz najważniejszych uzdrowisk polskich*, Warszawa 1949, s. 616; Archiwum Państwowe w Warszawie, Sąd Grodzki w Warszawie, 655, Akta zgonów 1946.

¹⁴⁴ Pomimo starań nie udało się ustalić, w którym roku otrzymał doktorat. Należy przypuszczać, że stopień ten uzyskał przed II wojną światową, pracując intensywnie naukowo u prof. Anastazego Landaua w Szpitalu Wolskim. Zapewne na stanowisko ordynatora startował już z tytułem naukowym.

¹⁴⁵ M. Fejgin, M. Kędra, *O chorobach serca*, Warszawa 1955; *idem*, *Chcesz mieć zdrowe serce*, Warszawa 1964.

¹⁴⁶ *Istota niewydolności krążenia w świetle nowszych danych fizjopatologicznych*, Warszawa 1951; *Choroba wieńcowa i inne postacie kliniczne niedostateczności wieńcowej*, Warszawa 1953; *Jak postępować w chorobach serca: nabyte wady serca*, Warszawa 1957.

¹⁴⁷ *W sprawie patofizjologii moczówki prostej: uwagi na marginesie przypadku przemijającej moczówki prostej (diabetes insipidus transitorius) o niejasnej etiologii*, „Polski Tygodnik Lekarski” 1950, nr 17; *Choroby nerek w klinice chorób wewnętrznych*, Warszawa 1956; *O nerkach i ich chorobach*, Warszawa 1969.

W 1950 r. Mieczysław uzyskał stopień naukowy docenta doktora habilitowanego na podstawie pracy habilitacyjnej *O badaniu czynnościowym narządów krążenia i o nowej próbie wodno-sercowej*, która ukazała się w czterech oddzielnych artykułach zamieszczonych w „Polskim Tygodniku Lekarskim”¹⁴⁸. Z biegiem lat próba wodno-sercowa stała się powszechnie znaną metodą badania czynnościowego układu krążenia i nazywana jest „próbą Fejgina”¹⁴⁹. Interesujący był przebieg głosowania komisji naukowej w sprawie dopuszczenia Mieczysława do habilitacji. W tajnym głosowaniu, na 34 głosujące osoby pięć było przeciwnych, a pięć kolejnych oddało białe kartki¹⁵⁰. Natomiast pięć lat później Centralna Komisja Kwalifikacyjna dla Pracowników Nauki w kwietniu 1955 r. przyznała lekarzowi tytuł profesora nadzwyczajnego, potwierdzając wcześniejszą, wydaną w czerwcu 1954 r., opinię członków Prezydium Rady Naukowej, której uczestnicy byli jednomyślni. Doceniono wysokie kwalifikacje lekarza zdobyte jeszcze przed wojną, co potwierdził fakt otrzymania ordynatury w Szpitalu na Czystem w wyniku konkursu. Chwalono jego pracę kandydacką (ówczesna stalinowska nomenklatura doktoratu) *Choroba wieńcowa i inne postacie kliniczne niedostateczności wieńcowej*, duży dorobek naukowy, zasługi w szkoleniu lekarzy. Doceniono też jego autorytet i doświadczenie, zauważono, że był wzywany w cięższych przypadkach na konsylia poza Warszawę. Monografia o chorobie wieńcowej dostała pozytywne recenzje od profesorów Anastazego Landaua i Andrzeja Biernackiego. Publikacja ta składa się z dwóch części. W pierwszej autor przedstawił ówczesny stan wiedzy o chorobach wieńcowych, uwzględnił własne dane doświadczalne i kliniczne. Poddał rewizji do-

¹⁴⁸ M. Fejgin, *O badaniu czynnościowym narządów krążenia i o nowej próbie wodno-sercowej*, „Polski Tygodnik Lekarski” 1948, nr 6–7.

¹⁴⁹ Popularna w latach pięćdziesiątych próba wodno-sercowa, gdy nie znano jeszcze badań hemodynamicznych i ultrasonograficznych, postulowała ocenę diurezy w zależności od wysiłku fizycznego jako pośredniego wskaźnika czynności serca. Jej wynik podawano np. w brzmieniu: „próba wodno-sercowa Fejgina – 4-godzinna diureza w spoczynku 1000 ml, w ruchu 380 ml [wynik prawidłowy]” lub „wyraźne ograniczenie rezerwy sercowo-naczyniowej (próba wodno-sercowa w spoczynku 755 ml, po wysiłku – 560 ml [wynik nieprawidłowy])”; bazowała więc na przekonaniu, że w przypadku niedomogów krążenia organizm nie radzi sobie z prawidłową adaptacją do zmiennych warunków hemodynamicznych na osi przepływu serce–nerki. Wpływ wysiłku fizycznego na diurezę jest jednak bardziej skomplikowany, gdyż podczas wysiłku fizycznego zmniejsza się diureza i wzrasta stężenie osmotyczne moczu. Podczas wysiłku następuje przede wszystkim decentralizacja krążenia, zmniejsza się przepływ krwi głównie przez układ trawienny, wątrobę oraz nerki, stąd spadek diurezy powinien być duży. Próba wodno-sercowa nie przetrwała próby czasu. Nie ma znaczenia w epoce, w której tak przepływy sercowe, jak i nerkowe, zaczęto sprawdzać metodami radiologicznymi, a potem ultrasonograficznymi. Jest ona jednak oryginalnym pomysłem badawczym, a może nawet wyrazem bardzo internistycznego, łączącego w sobie kardiologię i nefrologię, myślenia. Można by, z perspektywy XXI w., wrócić do idei próby wodno-sercowej jako swoistego symbolu kardionefrologii.

¹⁵⁰ AUW, 1149, WL-6, s. 113, 214.

tychczasowe pojęcia i poglądy, często według niego niedostatecznie sprecyzowane i ustalone. Zaprezentował też własną próbę jednolitego podziału stanów niedostateczności tętnic wieńcowych, których jedną z postaci klinicznych jest choroba wieńcowa. Część druga szczegółowo przedstawia obraz kliniczny i leczenie poszczególnych postaci niedrożności wieńcowej ilustrowanych licznymi przypadkami z własnego oddziału. Wyodrębniona została nieopisywana dotychczas postać ostrej niedostateczności wieńcowej bez zawału, poparta szczegółową analizą przypadków diagnozowanych przez Mieczysława¹⁵¹. Obydwie wspomniane monografie miały po kilka wydań, podobnie jak inne publikacje Fejgina¹⁵².

Warto zatrzymać się nad książką *Szkice kliniczne Oddziału Szpitala MON. 25 przypadków kazuistycznych Oddziału Wewnętrznego Szpitala MON z lat 1945–1955*. Pod kierunkiem Fejgina lekarze z jego oddziału opracowali i opisali kilka przypadków klinicznych, które ogłoszono drukiem w formie książki. Pomysł nawiązuje bez wątpienia do przedwojennego „Kwartalnika Klinicznego” i przekonania lekarza, że ważne jest dzielenie się doświadczeniem zdobytym podczas diagnozowania i leczenia pacjentów w formie publikacji omawiającej poszczególne przypadki przez lekarzy prowadzących. Fejgin uważał, że nic tak nie uczy postępowania lekarskiego jak kazuistyka, w której można uwypuklić niepodręcznikowe zespoły objawów, metody badań dodatkowych, trudności diagnostyczne i sposoby rozpoznawania różnicowego¹⁵³.

Edukacja medyczna była niewątpliwie ważna w tamtym czasie. Wielu wybitnych lekarzy omawiało w sposób przystępny ówczesne osiągnięcia medyczne na łamach popularnych tytułów gazet czy czasopism. Mieczysław także uczestniczył w promowaniu i upowszechnianiu wiedzy dotyczącej chorób nękających jego pacjentów. Stąd pojawiały się liczne artykuły jego autorstwa, przede wszystkim w „Wiadomościach Lekarskich”. Przez 21 lat (od 1954 r. aż do śmierci) był redaktorem głównym periodyku. Wcześniej, po przeniesieniu w 1947 r. redakcji z Lublina do Warszawy na Koszykową, krótko pracował w Komitecie redakcyjnym „Lekarza Wojskowego”¹⁵⁴. Z jego inicjatywy powstał

¹⁵¹ AAN, 4197, Ministerstwo Szkolnictwa Wyższego w Warszawie, Referat dotyczący działalności naukowej, dydaktycznej i społecznej dr. med. Mieczysława Fejgina; *ibidem*, Sylwetka naukowa doc. płk. dr. Mieczysława Fejgina, b.p.

¹⁵² Dorobek naukowy Fejgina został omówiony w oddzielnym rozdziale.

¹⁵³ „Lekarz Wojskowy” 1975, t. 51, z. 7, s. 478–479.

¹⁵⁴ Numer pierwszy ukazał się 1 stycznia w Lublinie, był wydawany przez Departament Służby Zdrowia MON, wydawcą było Szefostwo Sanitarne WP Lublin. W latach 1941–1946 czasopismo było wydawane w Wielkiej Brytanii, nawiązywało do przedwojennego wydania krajowego. Nazwisko Fejgina pojawiło się pierwszy raz w edycji nr 1 z 1947 r.; zob. H. Rudnicka, D. Augustynowicz, *Kalendarium „Lekarza Wojskowego”*, „Lekarz Wojskowy” 2020, nr 98(2), s. 96–97.

w czasopiśmie dział „Szkiców klinicznych”. W latach 1954–1966 opublikowano piętnaście szkiców klinicznych opracowanych przez Fejgina i jego asystentów.

Mieczysław promował także wiedzę o profilaktyce chorób w codziennej prasie dostępnej dla laików. W „Życiu Warszawy” opisał przyczyny choroby wrzodowej żołądka i dwunastnicy, kładąc nacisk na wpływ stresujących sytuacji, napięć, przykrych przeżyć, które „działają niekorzystnie na wyższe ośrodki nerwowe, a przede wszystkim na korę mózgową”¹⁵⁵. Powyższy krótki artykuł potwierdzał dobrą orientację Fejgina w bieżącym piśmiennictwie zachodnim. Pojęcie stresu wprowadził Hans Selye (1907–1982), lekarz i endokrynolog i postawił tezę, że źródłem szeregu chorób somatycznych jest stres. Choroby są skutkiem niezdolności do radzenia sobie z ciągłym stresem (czyli niewydolnością tzw. syndromu ogólnej adaptacji). Udokumentował to w pierwszej książce na temat stresu *The Stress of life*¹⁵⁶. Świetna biegłość w językach obcych: rosyjskim, francuskim, angielskim i niemieckim pozwalała Fejginowi na czytanie publikacji w oryginale¹⁵⁷. Książka Selye’a ukazała się w 1956 r., a pierwsze polskie wydanie w 1960 r. Fejgin napisał w przedmowie do innego dzieła Selye’a *Od marzenia do odkrycia naukowego: jak być naukowcem*, że jest to: „spowiedź uczonego, dla którego praca naukowa stanowi treść i ostateczny cel życia, człowieka znającego swoją wartość i swoje miejsce w świecie nauki, ale zachowującego umiejętność krytycznego spojrzenia na siebie i otoczenie”¹⁵⁸. Mieczysław napisał także wstęp do publikacji Paula de Kruifa *Walka nauki ze śmiercią*. W Polsce książka ukazała się 27 lat po edycji angielskiej. Fejgin miał sposobność, by wymienił sukcesy medycyny, które przez ten okres zostały osiągnięte, popularyzując w ten sposób najnowsze zdobycze nauki i wskazując na jej postępek w leczeniu chorób nękających społeczeństwo¹⁵⁹.

Tak szerokie zainteresowanie naukowe dzisiaj zdumiewa, ale poruszanie się po wielu subdyscyplinach interny spowodowało zapewne, że Mieczysław Fejgin podejmował się opracowywania leksykonów medycznych, obejmujących wiele dziedzin, jak ten wydany w 1959 r.¹⁶⁰ Leksykony te były na tyle popularne, że zapewniły mu również miejsce jako autorowi i redaktorowi podobnych opracowań wydawanych w krajach demokracji ludowej¹⁶¹. Fejgin interesował się najnowszymi wydarzeniami i osiągnięciami medycyny światowej, szczegól-

¹⁵⁵ M. Fejgin, *O chorobie wrzodowej żołądka i dwunastnicy*, „Życie Warszawy” 1956, R. 13, nr 173, s. 4.

¹⁵⁶ Publikacja ukazała się w 1956 r., pierwsze wydanie w Polsce w 1960 r. pod tytułem *Stres życia*.

¹⁵⁷ AAN, 4197, Ministerstwo Szkolnictwa Wyższego w Warszawie, Zeszyt ewidencyjny, k. 2.

¹⁵⁸ H. Selye, *Od marzenia do odkrycia naukowego: jak być naukowcem*, Warszawa 1967.

¹⁵⁹ P. de Kriuf, *Men Against Death*, New York 1932 (w języku polskim: *Walka nauki ze śmiercią*, przeł. P. Lamow, Z. Grabowski, Warszawa 1959).

¹⁶⁰ *Leksykon zespołów i objawów chorobowych*, Warszawa 1959.

¹⁶¹ *Slovar'-spravočnik sindromov i simptomov zabojevanij*, Varšava 1962; *Lexicon de simptomeş i sindroame*, Bucureşti 1967.

nie dotyczącymi jego badań klinicznych. Udało mu się nawet znaleźć w grupie lekarzy stypendystów Organizacji Narodów Zjednoczonych, wysłanych w 1948 r. na trzymiesięczne studia do Nowego Jorku. Oprócz Fejgina wyjechali profesorowie: Andrzej Biernacki, Adam Opalski, Aleksander Szczygieł, doc. Henryk Messel oraz Stefan Slopek, Kazimierz Sroczyński i Józef Topik. O powrocie lekarzy można było przeczytać w wydaniu „Życia Warszawy” z marca 1948 r.¹⁶²

W Nowym Jorku mieszkała rodzina jego matki Matyldy, Librachowie. Fejgin w zeznaniu napisał, że nie utrzymywał z nimi żadnych kontaktów od 1939 r., czyli od wyjazdu wuja do zamężnej córki. Było to fałszywe oświadczenie. W związku z utrzymywaniem ścisłego kontaktu z rodziną w USA, jego syn Jerzy nie został przyjęty do pracy w Ministerstwie Spraw Wewnętrznych¹⁶³.

Mieczysław udzielał się także w organizacjach i stowarzyszeniach lekarskich. Działał w Polskim Towarzystwie Lekarskim (od 1946 r.), w Sekcji Kardiologicznej (od 1949 r.), w Sekcji Reumatologicznej (od 1952 r.), w Sekcji Gastrologicznej (od 1953 r.). Przez pewien czas sprawował nadzór nad redakcją „Kardiologii Polskiej”. W 1953 r. został członkiem Towarzystwa Lekarskiego Warszawskiego. Przez kilka kadencji (od 1948 r.) przewodniczył Oddziałowi Warszawskiego Towarzystwa Internistów Polskich¹⁶⁴. Jednocześnie szybko awansował w wojsku od stopnia porucznika w 1945 r. do stopnia pułkownika uzyskanego w 1949 r.¹⁶⁵

Dobłą przystań dla realizacji zainteresowań zawodowych znalazł w Szpitalu Ministerstwa Obrony Narodowej (MON) mieszczącym się przy ul. Koszykowej 78 w budynku dawnej Szkoły Pielęgniarskiej¹⁶⁶. Po niezbędnych remontach od października 1945 r. placówka zaczęła przyjmować pierwszych pacjentów. Początkowo miał to być ośrodek dla chorych żołnierzy służby zasadniczej, ale zapadła decyzja o utworzeniu w tym miejscu wojskowego szpitala dla oficerów. Szpital powstał na bazie przeformowanego 43 Szpitala Ewakuacyjnego. Leczą-

¹⁶² WBH-CAW, 16675, Akta personalne Mieczysława Fejgina, Zeszyt ewidencyjny, s. 11; *ibidem*, Życiorys, s. 15; „Życie Warszawy” 1948, nr 68, s. 2.

¹⁶³ *Ibidem*, s. 11. Oprócz zarzucanych Jerzemu kontaktów z Zachodem, w związku z jego negatywnym stosunkiem do socjalistycznej rzeczywistości nie przyjęto go na posadę funkcjonariusza Służb Bezpieczeństwa; zob. AIPN 2460/1, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych w Warszawie [1944] 1954–1990, Kartoteka funkcjonariuszy.

¹⁶⁴ *Towarzystwo Lekarskie Warszawskie 1820–2005*, red. Z. Podgórska-Klawe, Warszawa 2005, s. 289; AAN, 4197, Ministerstwo Szkolnictwa Wyższego w Warszawie, Ankieta dla ubiegających się o tytuły naukowe samodzielnego pracownika nauki, b.p.; *Sylwetki redaktorów naczelnych „Kardiologii Polskiej”*, red. K. Filipiak, Warszawa 2012, s. 7.

¹⁶⁵ W sierpniu 1945 r. został majorem, w maju 1946 r. podpułkownikiem, w lipcu 1949 r. pułkownikiem.

¹⁶⁶ Fejginowie zamieszkali w mieszkaniu służbowym, blisko miejsca pracy Mieczysława przy ul. Koszykowej 79a. Zob. AŻIH. CKŻP, Wydział Ewidencji i Statystyki 1945–1950, 303/V, j. 425, Centralna Kartoteka Żydów w Polsce, k. 6133, 6135.

nica była dobrze zaopatrzona pod względem technicznym, laboratoryjnym i kadrowym, co pozwoliło pracownikom zajmować się także pracą naukową¹⁶⁷. Fejgin został skierowany do szpitala przy Koszykowej we wrześniu 1945 r. i rozpoczął pracę na etacie szefa Oddziału Chorób Wewnętrznych Szpitala MON. Kolejno pracował na stanowiskach: od maja 1952 r. (przez rok) – ordynatora Oddziału Chorób Wewnętrznych i Nerwowych, następnie od maja 1953 r. do listopada 1955 r. był ordynatorem Klinicznego Oddziału Chorób Wewnętrznych, pełnił też funkcję kierownika naukowego Oddziału Wewnętrznego. Na własną prośbę zmienił stanowisko i do momentu odejścia z wojska został konsultantem gabinetów chorób wewnętrznych¹⁶⁸. W lipcu 1954 r. decyzją Departamentu Służby Zdrowia zakwalifikowano go na stanowisko głównego internisty Wojska Polskiego¹⁶⁹.

Ciekawym źródłem dotyczącym lat pracy w szpitalu wojskowym są coroczne (w jego przypadku pozytywne) opinie służbowe wydawane przez przełożonych. Był oficerem: „o głębokim poczuciu dyscypliny wojskowej, sumiennym, obowiązkowym w pracy”¹⁷⁰. Podkreślano, że „tajemnicę wojskową zachowuje ściśle”¹⁷¹. Doceniano jego kwalifikacje, doświadczenie i dorobek naukowy. Chwalono udział w zorganizowaniu i dbaniu o wysoki poziom lekarski i naukowy oddziału, a także zdolności dydaktyczne, dzięki którym „spośród asystentów i stażystów wychował szereg pełen wartościowych lekarzy. Szczególną uwagę poświęcał pracy naukowej, potrafił utworzyć na oddziale wśród asystentów atmosferę naukowych zainteresowań, dzięki czemu oddział ten może poszczycić się wartościowym dorobkiem naukowym współpracowników płk. Fejgina opartym na własnym materiale klinicznym”. Zauważano, że „ma am-

¹⁶⁷ 6 II 1945 r. naczelny dowódca Wojska Polskiego gen. Michał Rola-Żymierski wydał rozkaz utworzenia sześciu szpitali okręgowych i trzech garnizonowych. 7 IV 1945 r. oddano do użytku wojska Centralne Ambulatorium przy ul. Koszykowej 78. Zorganizowano tutaj cztery gabinety specjalistyczne, potem uruchomiono oddziały: oczny, wewnętrzny, laryngologiczny, neurologiczny, ginekologiczny i zakaźny. Na bazie Centralnego Ambulatorium utworzony został 2 Szpital Ministerstwa Obrony Narodowej. Wraz z 1 Szpitalem Okręgowym przy ulicy Nowowiejskiej tworzył otwarty w 1964 r. Centralny Szpital Wojskowy przy ul. Szaserów. Od 1952 r. do zadań szpitala włączono badania naukowe i zmieniono nazwę na Centralny Szpital Ministerstwa Obrony Narodowej (CS MON). W związku z powstaniem w lipcu 1958 r. Wojskowej Akademii Medycznej, w której struktury włączono CS MON, nadano mu nazwę Centralny Szpital Kliniczny Wojskowej Akademii Medycznej (CSK WAM). Od 1989 r. Centralny Szpital Kliniczny WAM z Polikliniką szkolił specjalistyczną kadrę medyczną, był też ośrodkiem szkolenia podyplomowego. Od 2002 r. przyjął nazwę Wojskowy Instytut Medyczny. Zob. D. Augustynowicz, *50 lat Szpitala Wojskowego na Szaserów: 1964–2014*, Warszawa 2014, s. 27–31.

¹⁶⁸ WBH-CAW, 16675, Akta personalne Mieczysława Fejgina, Zeszyt ewidencyjny, s. 5, 26.

¹⁶⁹ *Ibidem*, Materiały opiniodawcze, awansowe i odznaczeniowe, k. 20, 21.

¹⁷⁰ *Ibidem*, k. 25, 26.

¹⁷¹ *Ibidem*, k. 23.

bicję stworzenia własnej szkoły klinicznej, z której wychodziliby w pełni wykwalifikowani interniści, mający objąć samodzielne stanowiska¹⁷². Podkreślano jego aktywny udział w życiu naukowym i kontakty ze światem nauki¹⁷³. Widoczne było też oddanie pacjentom, którym poświęcał dużo troski i uwagi, a także uczynność i koleżeńskość w stosunku do współpracowników¹⁷⁴. Rejestrowano emocjonalny charakter Fejgina, pobudliwość, niekiedy nadmierną wybuchowość. Korzystny wygląd, aparycja, dobra sytuacja materialna rodziny miały także znaczenie dla pełnionego stanowiska¹⁷⁵. Sytuacja ekonomiczna rodziny szybko się poprawiła, skoro jeszcze w lipcu 1946 r. lekarz zwracał się z podaniem do Centralnego Komitetu Żydów Polskich (CKŻP) o wsparcie materialne „ze względu na niemożność w obecnych warunkach nabycia odzieży dla rodziny mojej (żony i syna), proszę o przydzielenie mi następujących rzeczy: dla żony: palto zimowe, suknia, spódnica, pulower, dla syna: palto zimowe, ubranie, sweter, obuwie¹⁷⁶. Wracając do corocznych opinii przełożonych na temat postawy Fejgina, nie mieli oni wątpliwości co do jego „lojalności wobec władz, politycznej i ideowej dojrzałości, pozytywnego stosunku do władz, do przemian ustrojowych w Polsce, do Związku Radzieckiego i państw demokracji¹⁷⁷. Każda opinia służbowa kończyła się wnioskiem: „zajmowanemu stanowisku w zupełności odpowiada¹⁷⁸. Jedyny niekorzystny wpis pojawił się na dokumencie ze stycznia 1955 r. i dotyczył zbyt małego zainteresowania, jakie według autora opinii, szefa Departamentu Służby Zdrowia gen. bryg. dr. Leo Sameta, wykazywał Fejgin w stosunku do zagadnień medycyny wojskowej i interny wojskowej. Podsumowując pisał: „[jest] zbyt mało związany z wojskiem [...]. Za mało korzyści przynosi wojskowej służbie zdrowia¹⁷⁹. Zastanawiające, skoro parę miesięcy wcześniej, w lipcu 1954 r., Samet poparł kandydaturę Fejgina na głównego internistę Wojska Polskiego, uważając że „jest w chwili obecnej najlepszym internistą w WP¹⁸⁰.

Bardzo możliwe, że zmiana opinii związana była z sytuacją, jaka zaistniała w Polsce po ucieczce na Zachód płk. Józefa Światły w grudniu 1954 r. i jego audycji w Radiu Wolna Europa. Dokonano czystki w aparacie KC PZPR, rozwiązano Ministerstwo Bezpieczeństwa Publicznego (MBP). Pracę stracił dyrektor X Departamentu MBP Anatol Fejgin. Zbieżność nazwisk mogła sugerować, że

¹⁷² *Ibidem*, k. 19.

¹⁷³ *Ibidem*, k. 17, 19.

¹⁷⁴ *Ibidem*, k. 23, 26.

¹⁷⁵ *Ibidem*, k. 23.

¹⁷⁶ AŻIH, 303/VIII, j. 162, Wydział Opieki Społecznej CKŻ, k. 19.

¹⁷⁷ *Ibidem*, k. 14, 17.

¹⁷⁸ WBH-CAW, 16675, Akta personalne Mieczysława Fejgina, Materiały opiniodawcze, awansowe i odznaczeniowe, k. 26.

¹⁷⁹ *Ibidem*, k. 19.

¹⁸⁰ *Ibidem*, k. 21.

są spokrewnieni. Możemy się domyślać, że zachodzące zmiany w Polsce niepokoiły Mieczysława.

Pracując w przychodni i Lecznicy Ministerstwa Zdrowia Fejgin stykał się z ważnymi przedstawicielami administracji państwowej oraz osobami ze świata sztuki powiązаныmi z ówczesną władzą. We wspomnieniach Zofii Nałkowskiej był życzliwym doktorem Fejginem, doktorem od Tadeusza Brezy, przyjacielem Brezy¹⁸¹. Maria Dąbrowska, pacjentka Mieczysława, napisała, że „pobył w lecznicy dobrze jej robi”¹⁸². Oczywiście najważniejszym pacjentem Fejgina był Bolesław Bierut, którego śmierć 13 marca 1956 r. wywołała wiele spekulacji i w oficjalną wersję zgonu pierwszego sekretarza KC mało kto wierzył¹⁸³. Bieruta lekarz poznał w 1946 r., gdy ten zgłosił się do niego z powodu bólów w okolicy serca, które były pierwszym objawem choroby wieńcowej. W ciągu następnych lat stan Bieruta był niezły. W połowie 1951 r. doszło do zawału mięśnia sercowego lub stanu przedzawałowego, od 1953 r. pojawiły się stany zapalne nerek¹⁸⁴. Mieczysław Fejgin powiedział w wywiadzie: „Bolesław Bierut pomimo postępujących objawów świadczących o miażdżycy naczyń sercowych i zajęciu nerek, nie przerywał właściwie nigdy intensywnej pracy. Mimo wielokrotnych, ciągłych nalegań lekarzy, nigdy nie przeprowadził radykalnej kuracji klimatyczno-wypoczynkowych z całkowitym wyłączeniem się z pracy (kilka miesięcy), które były niezbędne do opanowania chorób. [...] Nie stosował się do nakazów lekarskich, traktując je jako przejawy przesadnej ostrożności i asekurantstwa. Ciągłe powtarzał, że lekarze nie mają zmysłu politycznego, że nie może sobie pozwolić na odpoczywanie. Twierdził, że nie czuje się aż tak źle, aby musiał się leczyć”¹⁸⁵.

Od 14 do 25 lutego 1956 r. w Moskwie obradował XX Zjazd KPZR. Polska delegacja wróciła do kraju 26 lutego, ale I sekretarzowi ciężka grypa, a potem zapalenie płuc uniemożliwiły powrót. Fejgin towarzyszył Bierutowi podczas infekcji grypowej, po czym, gdy wydawało się, że choroba jest opanowana, wrócił do Warszawy¹⁸⁶. Wkrótce potem Bierut przeszedł ciężki zawał. Na posiedzeniu Biura Politycznego KC, zwołanym 12 marca w związku z telefonem z Moskwy z informacją o ciężkim stanie I sekretarza, postanowiono wydelegować do Moskwy komisję: Jakuba Bermiana i Mieczysława Fejgina. Lekarz reprezentował

¹⁸¹ Z. Nałkowska, *Dzienniki 1945–1954*, t. 6, cz. 2: 1949–1952, Warszawa 2000, s. 207–208, 338, 350, 361, 619, 670.

¹⁸² M. Dąbrowska, *Dzienniki 1958–1965*, t. 5, Warszawa 1988, s. 225, 229.

¹⁸³ Wierzono plotkom, że Bierut popełnił samobójstwo, gdyż zrozumiał, że jest politycznym bankrutem. Inna wersja głosiła, że został zamordowany przez towarzyszy radzieckich. Zob. J. Eisner, *Siedmiu wspaniałych: poczet pierwszych sekretarzy KC PZPR*, Warszawa 2014, s. 70.

¹⁸⁴ J. Chyliński, *Jaki był Bolesław Bierut: wspomnienia syna*, Warszawa 1999, s. 200–202.

¹⁸⁵ <https://www.focus.pl/tag/mieczyslaw-fejgina> [dostęp 29 III 2021 r.].

¹⁸⁶ Jerzy Eisner nie wymienia nazwiska Fejgina, określa go jako długoletniego lekarza Bieruta; zob. J. Eisner, *Siedmiu...*, s. 69.

w komisji chorego wówczas prezesa Zjednoczonego Stronnictwa Ludowego Władysława Kowalskiego¹⁸⁷. W swej relacji Wanda Górską, sekretarka Bieruta, opisała moment śmierci prezydenta:

Tam zastałam już profesorów Markowa i Fejgina. Jeden trzyma rękę, drugi robi jakiś zastrzyk, miny mają skupione. Wreszcie odwracają się, opadają im dosłownie ręce. Chory nie żyje. Była godzina jedenasta czasu moskiewskiego, tj. dziewiąta rano naszego czasu¹⁸⁸.

Na orzeczeniu lekarskim wydanym po badaniu sekcyjnym znalazł się, obok nazwisk lekarzy radzieckich, podpis Fejgina¹⁸⁹. Helena Zatorska, bliska znajoma Fejgina, pisała, że według diagnozy lekarza „była to szczególnie złośliwa grypa, a połączona z niedomogą krążenia spowodowała zakrzepy żyłne. Jeden z nich stał się przyczyną śmierci¹⁹⁰”.

Bardzo prawdopodobne, że śmierć Bieruta, rozłam w rządzącej Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej i pojawienie się nowej ekipy rządowej pod przywództwem Gomułki (październik 1956 r.) a przede wszystkim „kwestia żydowska”, która wyłoniła się w partyjnych walkach frakcyjnych, miały wpływ na decyzję Fejgina dotyczącą odejścia z wojska. W ramach walk wewnątrzpartyjnych, będących również okazją do czystki antysemitycznej, zwalniano osoby pochodzenia żydowskiego z wyższych urzędów państwowych, służby bezpieczeństwa i wojska. Żydowskich działaczy partyjnych obarczano winą za zbrodnie stalinowskie, represje, morderstwa, ruinę gospodarczą, walkę z Kościołem. Fejgin był bezpartyjny, ale z racji stanowiska stykał się z wysoko postawionymi działaczami partyjnymi. Dzięki nim awansował w wojsku, cieszył się przywilejami związanymi z miejscem pracy. Chciał pracować w swoim zawodzie, ale wolał uwolnić się od środowiska, które stało się obciążające i utrudniające karierę. W styczniu 1957 r. napisał do ministra obrony narodowej prośbę o zwolnienie z czynnej służby wojskowej. Szef Departamentu Służby Zdrowia gen. Leon Samet w notatce pod raportem skomentował: „jest potrzebny dla pracy [...], ale ustawa (ma 62 lata) nie pozwala zatrzymać go w wojsku wbrew jego woli. Jeśli nie da się przekonać, to proszę zwolnić”. Rozmowa z Mieczysławem nie zmieniła jego decyzji i dostał zgodę na odejście z wojskowej służby zawo-

¹⁸⁷ *Dokumenty do dziejów PRL: centrum władzy: protokoły posiedzeń kierownictwa PZPR: wybór z lat 1949–1970*, oprac. A. Dudek, A. Kocchański, K. Persak, Warszawa 2000, s. 152.

¹⁸⁸ Relacja Wandy Górskiej, teczka „Wspomnienia i relacje o życiu i działalności B. Bieruta”, cyt. za: P. Lipiński, *Bierut: kiedy partia była bogiem*, Warszawa 2018, s. 210.

¹⁸⁹ „Życie Warszawy” 1956, nr 62, s. 1. We wspomnieniach Jan Nowak Jeziorański pisał, że po powrocie do Warszawy Fejgin opowiadał mu w zaufaniu: „Rosjanie zażądali od niego złożenia podpisu pod świadectwem zgonu obok podpisów dwóch innych lekarzy sowieckich, którzy przeprowadzili sekcje zwłok. Fejgina, mimo nalegań, nie dopuszczono do sekcji”; zob. J. Nowak [Z. Jeziorański], *Wojna w eterze: wspomnienia: 1948–1956*, Londyn 1986, s. 227.

¹⁹⁰ H. Zatorska, *Spoza smugi cienia: wspomnień ciąg dalszy*, t. 2, Kraków 1983, s. 300.

dowej i przejście do rezerwy 14 lutego 1957 r.¹⁹¹ Półtora roku wcześniej (po ukończeniu 60 lat) w kwietniu 1955 r. prosił ministra MON o wyrażenie zgody na pozostawienie go w wojskowej służbie zdrowia „do której przywiązałem się i przywykłem i o umożliwienie mi dalszej pracy odpowiedniej do mego wieku, stanu zdrowia i kwalifikacji klinicznych”¹⁹².

Z racji pracy w wojsku i lecznicy rządowej Fejgin był inwigilowany. W karcotece Ministerstwa Spraw Wewnętrznych znajduje się informacja, że od 1959 r. lekarz utrzymywał kontakty z ambasadą Izraela. Uczestniczył w przyjęciach i obrzędach religijnych oraz otrzymywał paczki¹⁹³. Poza tym zanotowano, że Mieczysław przychodził w kwietniu 1972 r. w sprawie 1158/IV/35, która dotyczyła Stanisława Stomma. W tym okresie Stomma był posłem na Sejm PRL z ramienia „Znaku”¹⁹⁴. Ciekawa jest też notatka, że w maju 1952 r. syn Jerzy chciał zostać funkcjonariuszem bezpieczeństwa publicznego¹⁹⁵.

Po przejściu do rezerwy Fejgin objął ordynaturę Oddziału Chorób Wewnętrznych Szpitala Czerniakowskiego w Warszawie. Do końca życia interesował się najnowszymi osiągnięciami medycyny. Jeszcze kilka tygodni przed śmiercią przygotowywał artykuł redakcyjny o zdobyczach genetyki¹⁹⁶.

Bibliografia

ŹRÓDŁA ARCHIWALNE

- ♦ Archiwum Akt Nowych
Ministerstwo Szkolnictwa Wyższego w Warszawie
Związek Patriotów Polskich w ZSRR
- ♦ Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Warszawie
Ministerstwo Spraw Wewnętrznych w Warszawie [1944] 1954–1990
- ♦ Archiwum Państwowe w Łodzi
Akta miasta Łodzi, Spis ludności Łodzi
- ♦ Archiwum Państwowe w Piotrkowie Trybunalskim
Księga ludności stałej wsi Wola Krzysztoporska, Wygoda, Radziątków, Kacprów

¹⁹¹ WBH-CAW, 16675, Akta personalne Mieczysława Fejgina, Materiały opiniodawcze, awansowe i odznaczeniowe, k. 24, 25.

¹⁹² *Ibidem*, k. 17.

¹⁹³ AIPN 00231/230, t. 31, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych w Warszawie (1944) 1954–1990, Kartoteka ogólnoinformacyjna, Sprawa obiektowa krypt. „Delta” dot[ycząca] kontaktów poselstwa Izraela w Warszawie w [atach] 1968–1974.

¹⁹⁴ Stanisław Stomma (1907–2005), prawnik, publicysta, działacz katolicki i polityk, dziennikarz „Tygodnika Powszechnego”, poseł; AIPN 2911/1, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych w Warszawie (1944) 1954–1990, Kartoteka odtworzeniowa, k. 236.

¹⁹⁵ AIPN 2460/1, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych w Warszawie [1944] 1954–1990, Kartoteka funkcjonariuszy.

¹⁹⁶ „Lekarz Wojskowy” 1975, t. 51, z. 7, s. 478–479.

- ♦ Archiwum Państwowe w Warszawie
Sąd Grodzki w Warszawie
- ♦ Archiwum Uniwersytetu Warszawskiego
Akta Leona Aleksandra Fejgina
Akta Mieczysława Fejgina
- ♦ Archiwum Żydowskiego Instytutu Historycznego w Warszawie
Wydział Ewidencji i Statystyki 1945–1950. Centralna Kartoteka Żydów w Polsce Wydział Opieki Społecznej CKŻ
- ♦ Wojskowe Biuro Historyczne – Centralne Archiwum Wojskowe w Rembertowie
Akta personalna Mieczysława Fejgina

WYKAZY URZĘDOWE

- Annuaire de l'Université de Bordeaux. Annéescolaire 1898–1899, Bordeaux 1898.*
Spis abonentów sieci telefonicznej m. st. Warszawy Polskiej Akcyjnej Spółki Telefonicznej i Warszawskiej Sieci Okręg PPTT. Rok 1939–40, Warszawa 1939.
Dokumenty do dziejów PRL: centrum władzy: protokoły posiedzeń kierownictwa PZPR: wybór z lat 1949–1970, oprac. A. Dudek, A. Kochański, K. Persak, Warszawa 2000.
Pamiatná knížka Petrkovskoj Gubernii na 1913 god', Petrokov 1913.
Rocznik Lekarski Rzeczypospolitej Polskiej na 1933/34 rok, Warszawa 1933.
Rocznik Lekarski Rzeczypospolitej Polskiej na 1938 rok, Warszawa 1938.
Rocznik Lekarski Rzeczypospolitej Polskiej na rok 1948 zawierający spis lekarzy, lekarzy dentyków i farmaceutów oraz wykaz najważniejszych uzdrowisk polskich, red. S. Konopka, Warszawa 1949.
Rocznik Oficerski Rezerw 1934, Warszawa 2003.
Urzędowy spis lekarzy uprawnionych do wykonywania praktyki lekarskiej, lekarzy-dentyków, dyplomowanych farmaceutów oraz aptek w Rzeczypospolitej Polskiej, MSW (Generalna Dyrekcja Służby Zdrowia), Warszawa 1924/25.
Urzędowy spis lekarzy uprawnionych do wykonywania praktyki lekarskiej oraz aptek w Rzeczypospolitej w opracowaniu Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, Warszawa 1924/25.

PAMIĘTNIKI

- Chyliński J., *Jaki był Bolesław Bierut: wspomnienia syna*, Warszawa 1999.
 Dąbrowska M., *Dzienniki 1958–1965*, Warszawa 1988.
 Kwilecki A., *Z Kwilicza rodem: wspomnienia i szkice*, Poznań 2012.
 Nałkowska Z., *Dzienniki 1945–1954*, t. 6, cz. 2: 1949–1952, Warszawa 2000.
 Nowak-[Jeziorski] J., *Wspomnienia w eterze, 1948–1956*, t. 1, Londyn 1986.
 Płoński K., *W szeregach służby zdrowia 2 AWP: ze wspomnień lekarza 2 Armii WP*, Warszawa 1969.
 Szereszewska H., *Józef i Hana: kronika rodziny Szpilfoglów z Krzysztoporskiej Woli*, Warszawa 1998.
 Szereszewska H., *Krzyż i mezuz, Warszawa 1993.*
 Waydenfeld S., *Droga lodowa: od zesłania do wolności – odyseja Polaków*, Poznań 2013.
 Tenenbaum Z., *Gawędy o dawnym Piotrkowie*, Piotrków Trybunalski 1991.
 Zatorska H., *Spoza smugi cienia: wspomnień ciąg dalszy*, t. 2, Kraków 1983.

PRASA

- „Kwartalnik Kliniczny Szpitala Starozakonnych w Warszawie” 1936 (red. J. Rotstadt), t. 15, z. 3–4; 1937, t. 16, z. 1, 2, 3.
 „Lekarz Wojskowy” 1975, t. 51, z. 7.

- „Medycyna” 1938, nr 20.
 „Naród i Wojsko” 1934, nr 3.
 „Neue Lodzer Zeitung” 1912, nr 395.
 „Polska Gazeta Lekarska” 1924, R. 4; R. 29, nr 5.
 „Reflektor: niezależne społeczno-krytyczne pismo tygodniowe” 1930, R. 1, nr 2.
 „Tydzień” 1906, nr 26.
 „Warszawskie Czasopismo Lekarskie” 1933, nr 22; nr 7.
 „Życie Warszawy” 1948, nr 68; 1956, nr 62.

OPRACOWANIA

- Atlas historyczny miast polskich*, t. 2, z. 4: *Kujawy*, oprac. hist. R. Czaja, A. Marynowska, T. Wąsik, oprac. kart. R. Golba, Z. Kozieł, A. Pilarska, Włocławek–Toruń 2016.
- Augustynowicz D., *50 lat Szpitala Wojskowego na Szaserów: 1964–2014*, Warszawa 2014.
- Bagieński W., *O wywiadzie inaczej i polemicznie. Uwagi na temat pracy Zbigniewa Siemiątkowskiego. „Wywiad a władza. Wywiad cywilny w systemie sprawowania władzy politycznej PRL”*, „Dzieje Najnowsze” 2010, nr 42, z. 3.
- Bartczak Z., *Szkolnictwo w okresie zaborów* [w:] *Dzieje Piotrkowa Trybunalskiego*, red. B. Baranowski, Łódź 1989.
- Bartczak Z., *Z dziejów I Liceum Ogólnokształcącego im. Bolesława Chrobrego w Piotrkowie Trybunalskim*, „Przegląd Historyczno-Oświatowy” 1974, nr 4(66).
- Bernacki E., *Ludzie i placówki służby zdrowia w regionie białostockim. Rys historyczny, biografie*, Białystok 1998.
- Boćkowski D., *Białystok w latach okupacji sowieckiej (1939–1941)*, „Białostoczczyzna” 1996, R. 2, nr 42, s. 52–64.
- Boćkowski D., *Czas nadziei: obywatele Rzeczypospolitej Polskiej w ZSRR i opieka nad nimi placówek polskich w latach 1940–1943*, Warszawa 1999.
- Chrobaczyński J., *Konteksty przełomu 1944–1945: społeczeństwo wobec wojennych rozstrzygnięć. Postawy – zachowania – nastroje*, Kraków 2015.
- Czarnecki P., *Z dziejów Żydów włocławskich*, „Życie Włocławka i Okolicy” 1930, R. 5, nr 3–4.
- Dajcz W., *Odlamki czasu*, Warszawa 2011.
- Dzieje Uniwersytetu Warszawskiego 1915–1945*, red. nauk. P.M. Majewski, Warszawa 2016.
- Dziki T., *W czasach zaborów (1793–1918)* [w:] *Monografia powiatu włocławskiego*, red. K. Mikulski, T. Dziki, Włocławek 2018.
- Eisner J., *Siedmiu wspaniałych: poczet pierwszych sekretarzy KC PZPR*, Warszawa 2014.
- Fejgin M., *O chorobie wrzodowej żołądka i dwunastnicy*, „Życie Warszawy” 1956, R. 13, nr 173.
- Fejgin M., Glass B., *Gruźlica płuc: klinika, leczenie i współczesna organizacja walki z gruźlicą: podręcznik dla lekarzy i studentów*, Warszawa 1933.
- Felchner A., *Służba zdrowia Wojska Polskiego (od jesieni 1918 r. do mobilizacji w 1939 r.)*, cz. 2, Łódź 1990.
- Grynberg H., *Dzieci Syjonu*, Warszawa 1994.
- Grzelak C., Stańczyk H., Zwoliński S., *Bez możliwości wyboru: wojsko polskie na froncie wschodnim 1943–1945*, Warszawa 1993.
- Jabłonowski M., *Związek Żydów Uczestników Walk o Niepodległość Polski (1929–1939)* [w:] *Żydzi w obronie Rzeczypospolitej: materiały konferencji w Warszawie 17 i 18 października 1993*, red. nauk. J. Tomaszewski, Warszawa 1996.
- Janczak J.K., *Ludność. I. Dynamika rozwoju* [w:] *Łódź. Dzieje miasta, Do 1918 r.*, t. 1, red. B. Baranowski, J. Fijałek, Warszawa 1980.
- Kiefert A., *90 lat Polskiego Czerwonego Krzyża*, „Kronika Warszawy” 2009, R. 141, z. 2.
- Kruif P. de, *Walka nauki ze śmiercią*, przeł. P. Lamow, Z. Grabowski, Warszawa 1959.

- Kukulski J., *Przemiany na wsi powiatu piotrkowskiego w latach 1793–1918*, Piotrków Trybunalski 2005.
- Lipiński P., *Bierut: kiedy partia była bogiem*, Warszawa 2018.
- Milejkowski I., *Ze światowego Kongresu Lekarzy Żydów*, „Nasz Przegląd”, 13 V 1936, nr 142.
- Nasierowski T., *Świat lekarski w Polsce (II połowa XIX w.–I połowa XX w.): idee, postawy, konflikty*, Warszawa 1992.
- Paczkowski A., *Trzy twarze Józefa Światły: przyczynek do historii komunizmu w Polsce*, Warszawa 2009.
- Podgórska E., *Szkolnictwo elementarne w Łodzi w latach 1808–1914*, Łódź 1966.
- Podgórska-Klawe Z., *Szpital Starozakonnych w Warszawie*, cz. 2, Warszawa 2008, http://www.tlw.waw.pl/index.php?id=25&newsy_id=186 [dostęp 15 IX 2020 r.].
- Podgórska-Klawe Z., *Szpitala warszawskie 1388–1945*, Warszawa 1975.
- Puś W., *Żydzi w Łodzi w latach zaborów 1793–1914*, Łódź 1998.
- Rejmanowski T., *Felczerzy i lekarze wyznania mojżeszowego Włocławka i regionu kujawskiego (XIX w.–1939 r.)*, „Zapiski Kujawsko-Dobrzyńskie” 1999, t. 13.
- Rowecki S., *Wspomnienia i notatki autobiograficzne (1906–1939)*, wybór tekstów A.K. Kunert, J. Szyrmer, Warszawa 1988.
- Rudnicka H., Augustynowicz D., *Kalendarium „Lekarza Wojskowego”, „Lekarz Wojskowy” 2020*, nr 98(2).
- Rzędowska A., Hałaczekiewicz B., *Historia piotrkowskich Żydów (do 1939 roku)*, Piotrków Trybunalski 2008.
- Selye H., *Od marzenia do odkrycia naukowego: jak być naukowcem*, Warszawa 1967.
- Śródka A., *Wspomnienie pośmiertne: Anastazy Landau (1876–1957)*, „Rocznik Towarzystwa Naukowego Warszawskiego” 1983, R. 46.
- Stankowski W., *Z problematyki mniejszości narodowych we Włocławku w XIX i XX wieku [w:] Stolica i region: Włocławek i jego dzieje na tle przemian Kujaw i ziemi dobrzyńskiej: materiały z sesji naukowej (9–10 maja 1994 r.)*, red. O. Krut-Horonziak, L. Kajzer, Włocławek 1995.
- Steffen E., *W wirze zamieci: pamiątniki z wojny (1941 r.)*, cz. 3, „Przegląd Pruszkowski” 1993, nr 2.
- Sylwetki redaktorów naczelnych „Kardiologii Polskiej”*, red. K. Filipiak, Warszawa 2012.
- Szczerba A., *Szkoła Zgromadzenia Kupców miasta Łodzi (1898–1939)*, Łódź 2015.
- Topyło J., *Departament X MBP w latach 1949–1954: geneza, struktura organizacyjna, metody pracy*, Warszawa 2006.
- Towarzystwo Lekarskie Warszawskie 1820–2005*, red. Z. Podgórska-Klawe, Warszawa 2005.
- Verdmon Jacques L. de, *Łódź (w dwóch odczytach)*, Warszawa 1909.
- Warszawska Uczelnia Medyczna w ikonografii i fotografii*, oprac. J. Persa, A. Marek, M. Wichrowski, Warszawa 2009.
- Wnęk J., *Światowa medycyna w Polskiej nauce i dydaktyce lekarskiej 1795–1939: pedagogiczny aspekt dyfuzji nauki*, cz. 1, 2, Warszawa 2020.
- Wróbel P., *Na równi pochyłej. Żydzi Białegostoku w latach 1918–1939: demografia, ekonomika, dezintegracja, konflikty z Polakami*, „Przegląd Historyczny” 1988, R. 79, z. 2.
- Zabłotniak R., *Niektóre wiadomości o żydowskiej służbie zdrowia w Białymstoku*, „Biuletyn Żydowskiego Instytutu Historycznego” 1966, R. 60.
- Zabłotniak R., *Wybitni lekarze Szpitala Starozakonnych*, „Biuletyn Żydowskiego Instytutu Historycznego” 1970, R. 73.
- Zabłotniak R., *Zrzeszenie Lekarzy Rzeczypospolitej Polskiej (1923–1939)*, „Biuletyn Żydowskiego Instytutu Historycznego” 1970, R. 73.
- Zdzisław Askanas (1910–1974) – materials for a physician's biography*, „Studies into the History of Russia and Central-Eastern Europe” 2020, vol. 55, no 3.
- Zieliński J., *Kartki z historii*, „Pneumonologia i Alergologia Polska” 2006, R. 74.

Żydzi bojownicy o niepodległość Polski: ilustrowana monografia w opracowaniu zbiorowym, red. N. Getter, J. Schall, Z. Schipper, Warszawa 2002.

STRONY INTERNETOWE

<https://sztetl.org.pl/pl/miejscowosci/w/1185-wola-krzysztoporska/96-historia-miejscowosci/70247-historia-miejscowosci> [dostęp 26 X 2020 r.].
https://collections.ushmm.org/findingaids/RG-15.270_01_fnd_pl.pdf [dostęp 27X 2020 r.].
<https://www.geni.com/people/Jankel-Fejgin/4965434003450080424> [dostęp 13 XI 2020 r.].
https://www.jhi.pl/psj/nazwiska_Zydow_polskich [dostęp 14 XI 2020 r.].
<http://nekrologi.wyborcza.pl/0,11,,308687,Jerzy-Fejgin-nekrolog.html> [dostęp 20 XI 2020 r.].
https://www.jewishbialystok.pl/Gimnazjum_Dawid_Druskin,5400,3378 [dostęp 20 XI 2020 r.].
<https://bg.uwb.edu.pl/ksiega-adresowa/ksiega2a.php> [dostęp 20 XI 2020 r.].
<https://www.jewishbialystok.pl/Olkien-Fejgin,5401,6494> [dostęp 22 XI 2020 r.].
<https://www.jewishbialystok.pl/Sale-bilardowe--Mieczys%C5%82aw-Fejgin-Goni%C4%85dzki,5401,4014> [dostęp 23 XI 2020 r.].
https://www.wolski.med.pl/vdata/_pliki/ht%5b2232%5d_zarys.pdf [dostęp 23 XI 2020 r.].
https://collections.ushmm.org/findingaids/RG-15.270_01_fnd_pl.pdf [dostęp 16 III 2021 r.].
<https://www.focus.pl/artykul/lekarz-o-ostatnich-dniach-boleslawa-bieruta> [dostęp 23 III 2021 r.].
<https://www.szkolnictwo.pl/szukaj,Anatol> [dostęp 31 III 2021 r.].
<https://pl.pregierz.narkive.com/Cuo2QCBF/jacek-topy-o-dossier-oprawcow-1-pu-kownik-anatol-fejgin-dyrektor-departamentu-x-mbp> [dostęp 31 III 2021 r.].
<https://21lo.waw.pl/uczniowie/absolwenci/> [dostęp 20 III 2021 r.].
Baza danych ofiar represji politycznych ZSRR: [https://ru.openlist.wiki/%D0%A4%D0%B5%D0%B9%D0%B3%D0%B8%D0%BD_%D0%9C%D1%8F%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BB%D0%B0%D0%B2_%D0%93%D0%B5%D0%BD%D1%80%D0%B8%D1%85%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87_\(1894\)](https://ru.openlist.wiki/%D0%A4%D0%B5%D0%B9%D0%B3%D0%B8%D0%BD_%D0%9C%D1%8F%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BB%D0%B0%D0%B2_%D0%93%D0%B5%D0%BD%D1%80%D0%B8%D1%85%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87_(1894)) [dostęp 19 X 2021 r.].

An outline of the biography of Mieczysław Fejgin, Bierut's personal physician

This article is the first attempt to present a biography of Mieczysław Fejgin (1894–1975), a doctor of Bolesław Bierut. Fejgin came from a fairly wealthy Jewish family living in Wola Krzysztoporska. In 1913, he began medical studies in Bordeaux, France, which were interrupted by the outbreak of the First World War. He obtained his diploma in 1922 at the Medical Faculty of Warsaw University. In 1918, Fejgin volunteered for the Polish Army, and was awarded the Commemorative Badge of the Lithuanian-Belarusian Front for participating in the Polish-Bolshevik war. In the inter-war period, he first worked at the Wolski Hospital as an assistant to the eminent doctor, Prof. Anastazy Landau, and then from 1931 until the outbreak of the war, he headed an internal department at the Orthodox Church Hospital in Warsaw. Back then he gained a reputation as an excellent doctor, an author of numerous articles also published in foreign journals. Fejgin participated in the September campaign and then moved to Białystok. He worked as an internist consultant in a Soviet military hospital until June 1940. The period from July 1940 to January 1942, along with other exiles, Fejgin spent in a labour camp located in the Arkhangelsk Oblast, from which he was released under the amnesty in 1942. Then, until the moment of leaving the USSR in January 1945, Fejgin worked in a municipal polyclinic in Soroczyńsk. Simultaneously, he was an active

member of a local branch of the Union of Polish Patriots. Along with the Second Polish Army, he took part in the Lusatian offensive (as an internist at the Field Evacuation Point). After the end of the war, he found employment at the Ministry of National Defense hospital in Warsaw, and headed a department of internal diseases at the Ministry of Health Clinic. In the years 1948–1956, he was Bolesław Bierut's doctor. In 1954 he became the Chief Internist of the Polish Army in the rank of colonel. After his release from active military service, Fejgin became the head of department at the Czerniakowski Hospital in Warsaw, and at the same time was an internist and consultant at the Ministry of Health Clinic. Mieczysław Fejgin proved to be an outstanding specialist, especially in the field of heart diseases.

Słowa kluczowe: okres międzywojenny, Zagłada, społeczność żydowska, Związek Sowiecki, PRL, lekarz, Bierut, biografia

Keywords: interwar period, Holocaust, Jewish community, Soviet Union, PRL, doctor, Bierut, biography

---

JOLANTA EPSZTEIN – magister historii, pracownik biblioteki IH PAN, interesuje się historią medycyny.